

**Ochrona Środowiska**  
**w Funduszach Europejskich 2014-2020**  
Głos organizacji pozarządowych w programowaniu  
Regionalnych Programów Operacyjnych



*Polska Zielona Sieć*

Warszawa - Kraków 2014



# Ochrona środowiska w Funduszach Europejskich 2014-2020

## Głos organizacji pozarządowych w programowaniu Regionalnych Programów Operacyjnych.

<b>1. Zagadnienia ogólne i horyzontalne</b>	<b>. 4</b>
1.1. Zrównoważony rozwój	. 4
1.2. Wdrażanie Programu	. 4
1.3. Zmiany w RPO i dokumentach mu towarzyszących oraz realizacja zasady partnerstwa	. 6
1.4. Dostępność środków dla organizacji ekologicznych	. 6
<b>2. Regionalne Programy Operacyjne na lata 2014-2020</b>	<b>. 7</b>
2.1. Dolnośląski Regionalny Program Operacyjny	. 7
2.2. Kujawsko-Pomorski Regionalny Program Operacyjny	. 9
2.2. Lubelski Regionalny Program Operacyjny	. 10
2.4. Lubuski Regionalny Program Operacyjny	. 11
2.5. Łódzki Regionalny Program Operacyjny	. 12
2.6. Małopolski Regionalny Program Operacyjny	. 14
2.7. Mazowiecki Regionalny Program Operacyjny	. 15
2.8. Opolski Regionalny Program Operacyjny	. 17
2.9. Podkarpacki Regionalny Program Operacyjny	. 18
2.10. Podlaski Regionalny Program Operacyjny	. 19
2.11. Pomorski Regionalny Program Operacyjny	. 21
2.12. Świętokrzyski Regionalny Program Operacyjny	. 22
2.13. Warmińsko-Mazurski Regionalny Program Operacyjny	. 24
2.14. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny	. 26
2.15. Śląski Regionalny Program Operacyjny	. 27
2.16. Zachodniopomorski Regionalny Program Operacyjny	. 29

Wykaz skrótów używanych w opracowaniu:

RPO – Regionalny Program Operacyjny

OZE – odnawialne źródła energii

WFOŚiGW – Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

MŚP – małe i średnie przedsiębiorstwa

## Wstęp

Organizacje pozarządowe, mając na uwadze prace nad opracowaniem Regionalnych Programów Operacyjnych na lata 2014-2020, wyrażają swoje stanowisko na temat warunków ramowych, jakie powinny zostać stworzone dla wdrażania środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) w nowej perspektywie finansowej. Spełnienie warunków wskazanych w niniejszej syntezie zagwarantuje efektywne wykorzystanie funduszy UE na rzecz zrównoważonego rozwoju, powodując, że przedsięwzięcia wspierane w ramach RPO będą wychodzić naprzeciw globalnym, regionalnym i lokalnym wyzwaniom środowiskowym, poprawiając jakość środowiska regionu, a tym samym jakość życia społeczeństwa. Wdrożenie opracowanych przez nas rekomendacji przyczyni się również do wzrostu transparentności i efektywności wydatkowania środków publicznych, w tym także w wymiarze środowiskowym.

Formułując nasze stanowisko bierzemy pod uwagę aktualne potrzeby i wyzwania związane z efektywnym korzystaniem z zasobów naturalnych, przeciwdziałaniem utracie różnorodności biologicznej i zmianom klimatu oraz adaptacją do tych zmian.

Stanowisko nasze ma z założenia charakter postulatów dotyczących istotnych środowiskowo kwestii, które naszym zdaniem powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie zarówno w zapisach RPO, jak i w przygotowywanych w dalszej kolejności Szczegółowych Opisach Priorytetów, czy też w kryteriach wyboru projektów.

Stanowiska wchodzące w skład syntezy wypracowane zostały w oparciu o rekomendacje zebrane podczas warsztatów dotyczących włączenia pozarządowych organizacji ekologicznych w proces programowania funduszy UE na poziomie regionalnym, w których wzięło udział łącznie 269 osób. Przy opracowaniu stanowisk wykorzystano również wyniki analiz dotyczących Regionalnych Programów Operacyjnych na lata 2007-2013 w aspekcie zrównoważonego rozwoju oraz zawarte w analizach rekomendacje na kolejny okres. Adresatem stanowisk są odpowiedzialne za przygotowanie RPO Urzędy Marszałkowskie oraz inni partnerzy zaangażowani w proces programowania. Koordynowany przez Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć proces włączania organizacji ekologicznych w programowanie RPO był realizowany w latach 2012-2014 we wszystkich 16 województwach, w ramach projektu „Fundusze Europejskie dla zrównoważonego rozwoju - partycypacja społeczna w programowaniu przyszłego okresu budżetowego po 2013”, przy wsparciu Szwajcarii ze środków szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej. Poszczególne stanowiska były opracowywane w różnym czasie i niekoniecznie odnoszą się do wersji RPO przekazanych 10 maja 2014 r. do Komisji Europejskiej. Niemniej jednak w poniższej syntezie staraliśmy się wprowadzić wszelkie aktualizacje wynikające z opublikowania wersji przekazanych do Komisji Europejskiej. Mamy nadzieję, iż poniższe rekomendacje zostaną wzięte pod uwagę przy opracowywaniu ostatecznych wersji RPO.

Rozdział 1 odnosi się do zagadnień właściwych dla wszystkich Regionalnych Programów Operacyjnych, kolejne rozdziały zaś odnoszą się do poszczególnych województw, ułożonych w kolejności alfabetycznej. Szczegółowe stanowiska odnoszące się do poszczególnych RPO 2014-2020 znajdują się na stronie [www.ekoprojekty.pl](http://www.ekoprojekty.pl).



Wolin - Wzgórza Zielonka - fot. Fridolin freudenfett (Peter Kuley)

# 1. Zagadnienia ogólne i horyzontalne

## 1.1. Zrównoważony rozwój

Zapewnienie zrównoważonego rozwoju w RPO wymaga:

- wprowadzenia kryteriów formalnych (dopuszczających) dot. efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych, w tym w szczególności efektywności energetycznej,
- wprowadzenia dla projektów infrastrukturalnych kryterium niedegradowania środowiska i cennych siedlisk przyrodniczych,
- zaplanowania adekwatnych do wyzwań środowiskowych alokacji środków na osie i działania, typy projektów i kategorie interwencji funduszy UE,
- zaprojektowania wskaźników produktu i rezultatu, w tym rezultatu strategicznego, mierzących faktyczne wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju na poziomie wszystkich osi priorytetowych, działań i poszczególnych przedsięwzięć,
- zbilansowania RPO i poszczególnych osi tak, by były co najmniej neutralne dla klimatu i bioróżnorodności,
- wprowadzenia do wszystkich osi priorytetowych Programu określonych typów projektów tj. zawierających rozwiązania zapobiegające utracie różnorodności biologicznej i przeciwdziałające zmianom klimatu, adaptacyjne do tych zmian oraz inne prośrodowiskowe, ekoinnowacyjne rozwiązania, zawierające elementy edukacji ekologicznej,
- wprowadzenia kryteriów zrównoważonego rozwoju, kryteriów promujących rozwiązania prośrodowiskowe oraz kryteriów społecznej odpowiedzialności biznesu jako kryteriów wyboru projektów we wszystkich osiach priorytetowych i działaniach,
- wsparcia dla prosumenckiej energetyki odnawialnej, opartego w początkowym okresie na inicjowaniu inwestycji w mikroinstalacje i rozpoczęciu procesu ich urynkowania i spadku kosztów – w tym kontekście niezbędne jest zniesienie barier administracyjnych i stworzenie odpowiedniego systemu wsparcia oraz realizacja pilotażowych i pomostowych programów dotacji dla mikroinstalacji OZE oraz dla mikrosieci i systemów magazynowania energii,
- dofinansowania przedsięwzięć z zakresu ochrony przeciwpowodziowej oraz dostosowania do zmian klimatu wyłącznie, gdy będą proponować kompleksowe rozwiązania w skali zlewni, a także działania adaptacyjne w oparciu o funkcje ekosystemów na obszarach zagrożonych, z uwzględnieniem przydatności stosowanych rozwiązań w okresie suszy; w przypadku projektów z zakresu małej retencji preferowane powinny być projekty mające pozytywny wpływ na ochronę bioróżnorodności, w tym projekty związane z renaturyzacją rzek, ochroną terenów zalewowych i obszarów podmokłych,
- uwzględnienia w kryteriach wyboru wszystkich inwestycji infrastrukturalnych RPO, w tym transportowych, kwestii ich odporności na zmiany klimatu i nie powodowania zwiększenia ryzyka strat,
- stworzenia szansy skorzystania z pożytków płynących z oddolnego, partnerskiego podejścia, jakim jest podejście Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS), rekomendowane przez UE w odniesieniu do nowej perspektywy finansowej (2014-2020).

## 1.2. Wdrażanie Programu

Dla zapewnienia wyboru projektów w sposób efektywny, uwzględniający aspekty środowiskowe niezbędne jest:

- uwzględnienie w systemie kryteriów oceny wszystkich projektów rozwiązań promujących zrównoważony rozwój i prośrodowiskowe rozwiązania - w tym np. preferencje dla działań ograniczających emisję zanieczyszczeń u źródła oraz projektów realizowanych zgodnie ze standardami „zielonych zamówień publicznych”,
- ograniczenie listy projektów kluczowych (wybieranych poza konkursami w wyniku decyzji politycznych) pod względem ich ilości i wielkości alokacji oraz określenie jasnych zasad ich wyboru, uwzględniających aspekty zrównoważonego rozwoju i rzeczywiste oddziaływanie regionalne (celowe byłoby również uwzględnienie na tej liście projektów dotyczących ochrony środowiska - w tym przyrody),
- zwiększenie obiektywności oceny merytorycznej projektów oraz zapewnienie możliwości pełniejszego skalowania oceny, a także ograniczenie subiektywności oceny,
- powiązanie kryteriów oceny merytorycznej z celami poszczególnych działań i priorytetów oraz wskaźnikami rezultatów,
- przyjęcie dla celów i działań „środowiskowych” adekwatnych wskaźników, mierzących rzeczywiste rezultaty, a nie tylko podejmowane działania (istotne również dla działań przyrodniczych i edukacyjnych),
- włączenie organizacji ekologicznych oraz instytucji odpowiedzialnych za kwestie środowiskowe w proces monitorowania realizacji Programu, w tym zapewnienie udziału ich przedstawicieli w Komitecie Monitorującym,
- zachowanie zapewniającego ograniczanie konfliktów ekologicznych mechanizmu „konsultacji środowiskowych” z udziałem

- organizacji ekologicznych oraz instytucji odpowiedzialnych za ochronę przyrody - przy zapewnieniu odpowiedniej informacji zwrotnej dla uczestniczących w konsultacjach partnerów oraz wprowadzeniu mechanizmu weryfikacji informacji podawanych przez beneficjenta na potrzeby oceny wniosków o dofinansowanie,
- wprowadzenia dla wszystkich typów projektów kryteriów formalnych (dopuszczających), związanych z efektywnym wykorzystaniem zasobów naturalnych, w tym kryteriów związanych z efektywnością energetyczną,
  - zaplanowanie adekwatnych do wyzwań środowiskowych alokacji środków na poszczególne osie priorytetowe, działania, typy projektów i kategorie interwencji funduszy UE, przy czym stabilność alokacji musi być zagwarantowana (zmiany jedynie w wyjątkowych przypadkach),
  - zbilansowanie Programu i poszczególnych jego osi priorytetowych tak, by były co najmniej neutralne dla klimatu i różnorodności biologicznej. RPO musi wychodzić naprzeciw nie tylko globalnemu wyzwaniu środowiskowemu, jakim są zmiany klimatu, ale i problemowi utraty różnorodności biologicznej, w stopniu zdecydowanie większym niż w poprzedniej perspektywie finansowej,
  - aby tryb pozakonkursowy miał zastosowanie jedynie w przypadku inwestycji celu publicznego, mających rzeczywisty charakter strategiczny czy systemowy dla całego regionu, spełniających wszystkie kryteria formalne (dostępu) i merytoryczne, w tym – jak napisano wcześniej - kryteria zrównoważonego rozwoju, promujące rozwiązania pro-środowiskowe oraz społeczną odpowiedzialność biznesu. Ograniczenie do strategicznego minimum (dalekiego od interesów politycznych) stosowania trybu pozakonkursowego jest szczególnie istotne dla przejrzystości procesu wyboru beneficjentów, wykluczania działań mających charakter korupcyjny. Program powinien wskazywać projekty strategiczne; powinny być one przedmiotem konsultacji społecznych, w ramach których upublicznia się również oceny oddziaływania na środowisko poszczególnych przedsięwzięć wskazanych do wsparcia ze środków EFRR i EFS w perspektywie 2014-2020. Ocena wniosków powinna być zobiektywizowana dzięki rezygnacji z oceny eksperckiej i uzależnienia (powiązania) punktacji przyznawanej w obrębie poszczególnych kryteriów od wartości odpowiednich wskaźników,
  - wpisywanie się przedsięwzięć w zrównoważony rozwój regionu było traktowane jako warunkowość (kryterium dopuszczające), podczas gdy we wszystkich działaniach należy wprowadzić kryteria promujące pro-środowiskowe rozwiązania, w tym (o ile to adekwatne) m.in. efektywność energetyczną, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, efektywne korzystanie z zasobów, łagodzenie i adaptację do zmian klimatu,
  - wyeliminowanie poprzez odpowiednią architekturę RPO konkurencji ze sobą, wobec tych samych kryteriów, projektów o skrajnie różnych typach,
  - wprowadzenie mechanizmu weryfikacji informacji podawanych przez beneficjenta na potrzeby oceny wniosków o dofinansowanie,
  - stworzenie i wdrożenie mechanizmu równomiernego i zgodnego z założeniami wydatkowania środków (ilość konkursów, czas od złożenia wniosku do podpisania umowy itp.) dla wszystkich działań we wszystkich osiach priorytetowych. Rzetelne, zobiektywizowane i otwarte na zewnętrznych uczestników (eksperci, partnerzy społeczni itp.) przeanalizowanie przyczyny zbyt wolnego wdrażania lub braku wdrażania projektów/działań w kontekście poszczególnych osi priorytetowych czy kategorii interwencji funduszy UE musi być podstawą do instytucjonalnych działań interwencyjnych, w tym m.in. do zmiany kryteriów wyboru projektów lub/i katalogu beneficjentów, zasad dofinansowania i kwalifikowalności wydatków, dodatkowej promocji konkursów, szkoleń dla beneficjentów. Rezygnacja z określonego typu projektów czy zmiany w zaplanowanych alokacjach wsparcia funduszy UE powinny być traktowane jako wyjście awaryjne.
  - na poziomie kryteriów oceny projektów przyznanie ocenie realizacji polityki horyzontalnej ochrony środowiska/zrównoważonego rozwoju zauważalnej wagi punktowej, o wiele wyższej niż w przypadku RPO 2007-13 - w naszej opinii łączna punktacja za realizację polityk horyzontalnych powinna mieć wartość punktową porównywalną z punktacją dostępną w ocenie strategicznej,
  - wprowadzenie do kryteriów oceny horyzontalnej punktów za zobowiązanie do przestrzegania fakultatywnych standardów, takich jak np. „zielone zamówienia publiczne” (preferencje w zakupach dla produktów rolnictwa ekologicznego, produktów z certyfikatami ekologicznymi oraz z certyfikatem Fair Trade, produktów lokalnych, produktów pochodzących z recyklingu, opakowań zwrotnych), czy też stosowanie offsetu klimatycznego.

### 1.3. Zmiany w RPO i dokumentach mu towarzyszących, realizacja zasady partnerstwa

Niezbędnym jest, aby zasada partnerstwa była realizowana nie tylko na etapie tworzenia Regionalnego Programu Operacyjnego, ale i w trakcie jego uszczegółowienia i realizacji. Szczególnie istotne jest pełne i czytelne informowanie opinii publicznej o RPO i jego wdrażaniu - w tym za pośrednictwem strony internetowej. Informacje powinny być publikowane systematycznie i uwzględniać m.in. kolejne wersje uszczegółowień Programu, ogłaszane konkursy, kryteria oceny projektów (ze zmianami w kryteriach wraz z uzasadnieniami), listy beneficjentów wyłonionych w poszczególnych konkursach wraz z krótkim opisem projektów, zmiany w alokacjach (wraz z uzasadnieniami), raporty ewaluacyjne. Organizacje pozarządowe stoją na stanowisku, iż wszystkie informacje przekazywane Komitetowi Monitorującemu powinny być publicznie dostępne, a proces monitorowania i ewaluacji realnie otwarty na głos społeczeństwa. Udział partnerów społecznych, jako członków Komitetu Monitorującego, powinien być wzmocniony w ramach pomocy technicznej poprzez niezbędne wsparcie organizacyjne (uwzględniające koszty dojazdu na posiedzenia) i merytoryczne (w zakresie kosztów niezbędnych opinii u ekspertów zewnętrznych). Ewentualnym zmianom w Regionalnym Programie Operacyjnym (w tym w jego uszczegółowieniu) towarzyszyć powinna analiza skutków społecznych i środowiskowych, a zmianom podejmowanym w wyniku przeglądu śródkresowego – strategiczna ocena oddziaływania na środowisko. Zmiany te powinny być również konsultowane z partnerami społecznymi.

### 1.4. Dostępność środków dla organizacji ekologicznych

Dla zapewnienia rzeczywistej dostępności środków RPO dla organizacji ekologicznych oraz ich równouprawnienia z innymi podmiotami konieczne jest:

- stworzenie systemowych mechanizmów uzupełnienia wkładu własnego ze środków regionalnych (np. WFOŚiGW),
- ograniczenie potrzeby przygotowania kosztownych studiów wykonalności (szczególnie w projektach z zakresu ochrony bioróżnorodności i edukacji ekologicznej),
- uwzględnienie adekwatnych kosztów koordynacji, zapewniających rzeczywisty nadzór nad wykonywaniem zadań projektowych oraz osiągnięcie celów jakościowych (m. in. procentowy maksymalny poziom kosztów zarządzania powinien być uzależniony od wielkości projektu),
- zapewnienie realnych możliwości finansowania zaliczkowego, bez zbyt skomplikowanego systemu zabezpieczeń,
- umożliwienie realizacji pro-środowiskowych projektów z zakresu współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej,
- stworzenie możliwości, w przypadku projektów zgłaszanych przez organizacje pozarządowe, pełnego zaliczkowania projektów,
- zagwarantowanie, by osobowe koszty merytorycznej realizacji projektu, niezwiązane bezpośrednio z zarządzaniem nim, nie były wliczane do limitowanych kosztów zarządzania,
- aby zarówno w przypadku kosztów zarządzania, jak i kosztów merytorycznych, limity pozwalały na pokrycie kosztów pełnego zatrudnienia, również etatowego, o ile charakter działań tego wymaga; wnioskodawcy powinni mieć możliwość wypełnienia wszystkich zobowiązań formalno-prawnych z tym związanych ( w tym ubezpieczeń społecznych),
- stworzenie mechanizmu wsparcia technicznego dla organizacji przygotowujących wnioski (np. w ramach Pomocy Technicznej) w postaci możliwości skorzystania z konsultacji, szkoleń lub punktu informacyjnego.

## 2. Regionalne Programy Operacyjne na lata 2014-2020

### 2.1. Dolnośląski Regionalny Program Operacyjny

#### **Efektywność energetyczna i odnawialne źródła energii (OZE)**

W priorytecie dotyczącym produkcji i dystrybucji energii ze źródeł odnawialnych cenne jest zwrócenie uwagi na potrzebę wspierania energetyki rozproszonej oraz poszerzenie typów wspieranych źródeł. Kontrowersyjny jest natomiast zapis preferujący energetykę wodną. Organizacje ekologiczne z zadowoleniem odnotowują także dostrzeżenie związku pomiędzy inwestycjami w OZE a bezpieczeństwem energetycznym regionu oraz tworzeniem zielonych miejsc pracy, związanych z wytwarzaniem, obsługą i serwisowaniem urządzeń i systemów do produkcji energii z OZE. Pozytywnie oceniamy też deklarowaną preferencję dla projektów kompleksowych w formie programów inicjowanych, obejmujących działania o charakterze prosumenckim.

Apelujemy o wyodrębnienie w RPO np. w formie specjalnego konkursu, wsparcia związanego z finansowaniem zakupu i montażu mikroinstalacji OZE przez wspólnoty i spółdzielnie mieszkaniowe i MŚP. W przypadku takiego wsparcia premię przy ocenie powinny otrzymać projekty za ekonomiczne efekty integracji mikroinstalacji z systemami magazynowania energii (bez „mechanicznego” premiowania np. za większą liczbę technologii OZE i większą liczbę partnerów). Należy również szczególnie wesprzeć inwestycje w modernizację infrastruktury sieciowej – wyłącznie w celu podłączenia do niej odnawialnych źródeł energii, w tym prosumentów. To właśnie tworzenie nowej grupy małych producentów (prosumentów) pozwoli ograniczyć straty sieciowe, szczególnie na odcinkach sieci średniego i niskiego napięcia. Działanie to wymaga jednak budowy infrastruktury umożliwiającej „wpięcie” w sieć mikro i małych źródeł rozproszonych.

W priorytetach dotyczących efektywności energetycznej i użycia OZE w przedsiębiorstwach oraz w budynkach użyteczności publicznej i sektorze publicznym cieszy zintegrowane podejście uwzględniające konieczność wykonywania audytów, wspierania systemów inteligentnego zarządzania energią oraz preferowania projektów uwzględniających OZE i dotyczących głębokiej modernizacji energetycznej. Szczególnie istotne jest, aby wszystkie budynki były budowane, bądź remontowane tak, aby uzyskać możliwie jak najlepszy standard energetyczny, jak najbliższy standardowi domu o niemal zerowym zużyciu energii. Istotne jest, aby preferencje te znalazły wyraźne odzwierciedlenie w uszczegółowieniu RPO oraz w systemie kryteriów oceny projektów.

Zwracamy uwagę na potrzebę dodania organizacji pozarządowych do grona potencjalnych beneficjentów działań na rzecz efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej, gdyż użytkują one budynki o takim charakterze.

W priorytecie dotyczącym wdrażania strategii niskoemisyjnych pozytywnie należy ocenić rozwój nieszkodliwego, proekologicznego, zrównoważonego transportu, uwzględniającego komplementarność komunikacji publicznej oraz ruchu pieszego i rowerowego oraz promowanie budownictwa wysoce efektywnego energetycznie. Należy jednakże zwrócić uwagę, że przyjęte sformułowanie dotyczące budownictwa pasywnego powinno być doprecyzowane tak, by w ocenie efektywności uwzględniać nie tylko zapotrzebowanie na energię użytkową, ale też na energię pomocniczą, potrzebną do funkcjonowania systemu.

#### **Gospodarka odpadami, adaptacja do zmian klimatu**

Organizacje ekologiczne pozytywnie oceniają wsparcie działań z zakresu zagospodarowania odpadów w priorytecie dotyczącym gospodarki odpadami. Cenne jest również umożliwienie wsparcia dla działań z zakresu edukacji ekologicznej, promującej właściwe postępowanie z odpadami. Zwracamy jednak uwagę na potrzebę uwzględnienia w preferencjach dotyczących gospodarki odpadami projektów wykorzystujących technologie niskoenergetyczne oraz zgodne z hierarchią postępowania z odpadami.

W priorytecie dotyczącym gospodarki wodno-ściekowej organizacje ekologiczne zwracają uwagę na niezbędność powiązania projektów budowy i modernizacji sieci wodociągowych z budową i rozbudową sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków. Zdecydowanie niewystarczający jest zapis uzależniający wspieranie wodociągów „od warunkowego zapewnienia odbioru ścieków”. Wspierane powinny być sieci wodociągowe tylko w wypadku podłączenia odbiorców do kanalizacji i oczyszczalni ścieków, gdyż tylko takie rozwiązanie zapewnia rzeczywiste efekty środowiskowe.

#### **Ochrona różnorodności biologicznej**

Organizacje ekologiczne doceniają wyodrębnienie w RPO WD priorytetu dotyczącego ochrony zasobów przyrodniczych i ich udostępniania. Odnośnie zapisów widzimy potrzebę ich uszczegółowienia. Zapis w kierunkach wsparcia dotyczący „centrów ochrony różnorodności biologicznej w oparciu o gatunki rodzime” powinien odnosić się do działań z zakresu czynnej ochrony przyrody na obszarach cennych przyrodniczo, o znaczeniu regionalnym bądź lokalnym. Podobnie wsparcie „przyczyniające się do czynnej ochrony przyrody” nie powinno być kierowane tylko na „wyposażenie parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody”, ale także innych obszarów przyrodniczo cennych, charakteryzujących się wysoką bioróżnorodnością. Podobnie doprecyzowując zapis

w kierunkach wsparcia, dotyczący wspierania „niezbędnej infrastruktury związanej z ochroną siedlisk przyrodniczych i gatunków”, powinny odnosić się do szeroko rozumianej infrastruktury, w tym „zielonej infrastruktury”.

### **Edukacja ekologiczna**

Organizacje ekologiczne pozytywnie oceniają wsparcie w priorytecie ochrona i udostępnianie zasobów przyrodniczych przedsięwzięć dotyczących kampanii informacyjno-edukacyjnych, związanych z ochroną środowiska oraz dla rozbudowy ośrodków edukacji ekologicznej (przy czym w przypadku ośrodków ekologicznych wśród najistotniejszych kryteriów oceny projektów powinien znaleźć się realizowany przez nie program merytoryczny). Pozytywnie oceniamy również uwzględnienie w priorytecie gospodarka odpadami działań promujących właściwe postępowanie z odpadami. Widzimy wyraźną potrzebę uwzględnienia podobnych działań edukacyjnych oraz informacyjno-promocyjnych w innych priorytetach dotyczących kwestii środowiskowych, w tym w szczególności w priorytecie dotyczącym strategii niskoemisyjnych.

### **Zrównoważony transport**

Istotne w przypadku projektów dotyczących kolei jest integrowanie rozwoju systemu transportu kolejowego z rozwiązaniami dotyczącymi rozwoju ruchu rowerowego. Dlatego też proponujemy zapisanie w kryteriach oceny preferencji dla projektów zwiększających dostępność rowerem węzłów przesiadkowych (w tym możliwość bezpiecznego przechowywania roweru), ograniczających bariery kolejowe dla ruchu rowerowego oraz projektów związanych z zakupem i przystosowaniem taboru do przewozu rowerów oraz osób niepełnosprawnych. Organizacje ekologiczne postulują, aby w ramach priorytetu drogowej dostępności transportowej w systemie kryteriów oceny preferowane były projekty pozytywnie oddziałujące na ruch pieszy i rowerowy oraz dbające o potrzeby tych użytkowników.



Szczeliniec Wielki, widok z krawędzi stoliwa w kierunku północnym - punkt widokowy Niebo. - fot. Bjoern.Hoernitz



## 2.2. Kujawsko-Pomorski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Postuluje się, aby za priorytetowy kierunek działania przyjąć poprawę efektywności energetycznej – należy opracować i wdrożyć regionalny program efektywności energetycznej i zrównoważonego „zielonego” budownictwa. Skupić powinno się na opracowaniu i wdrożeniu przestrzennego założenia rozwoju OZE („Przestrzeń dla OZE”), jako podstawy dla ochrony przestrzeni województwa oraz wspierania rozwoju OZE dostosowanych do walorów środowiskowych. Ważnym elementem powinna być także produkcja energii odnawialnej na bazie płodów rolnych. Zdecydowanej poprawy wymaga sposób zarządzania przestrzenią województwa w celu ograniczenia zajmowania terenów cennych przyrodniczo pod wszelkiego rodzaju inwestycje, w tym budownictwo mieszkaniowe – niezbędne jest opracowanie i wdrożenie regionalnych standardów w dziedzinie ład przestrzennego. Ważną rolę powinny odgrywać organizacje pozarządowe zajmujące się powyższymi działaniami – do ich zadań należałoby weryfikacja zasięgu i zasad funkcjonowania obszarów chronionych i budowa regionalnego portalu informacji przestrzennej. Na zakończenie warto by pomyśleć o wprowadzaniu rozwiązań OZE do transportu i komunikacji, szczególnie do transportu publicznego, promowaniu w szczególności rozproszonych, zintegrowanych źródeł energii oraz o opracowaniu i wdrożeniu programu „Kujawsko-Pomorski Klaster OZE”.

### **Bioróżnorodność i edukacja ekologiczna**

W RPO W-KP priorytet powinien zostać nadany ochronie siedlisk i gatunków, którą należałoby połączyć z podnoszeniem świadomości o znaczeniu bioróżnorodności, bowiem przyjęcie roli służebnej zasobów przyrodniczych niesie potencjalne zagrożenie dla ochrony siedlisk i gatunków. W dokumencie powinna znaleźć się przestrzeń dla projektów środowiskowych trudnych, związanych z ochroną zasobów przyrodniczych i poprawą kondycji zagrożonych siedlisk i gatunków - instytucja wdrażająca powinna podjąć działania w celu szczególnej promocji i wsparcia dla podmiotów podejmujących działania w tej sferze. Nie należy zapominać także o wzmocnieniu pozycji produktów regionalnych, szczególnie lokalnych, rodzimych odmian roślin (jak np. bank genów w Pokrzydowie). Całości przedsięwzięć powinna nieodłącznie towarzyszyć edukacja ekologiczna (np. zielone szkoły, tematyczne kiermasze regionalne), zwłaszcza tym związanym z hasłem zrównoważony rozwój.

### **Gospodarka ściekowa i odpadowa**

Nowy Program powinien przede wszystkim zakładać zagwarantowanie dostępu do podstawowych usług publicznych, uwzględniających indywidualne potrzeby poszczególnych adresatów oraz zasady racjonalnego użytkowania środowiska i zrównoważonego rozwoju. Winien on także wspierać prawidłowe zmiany w polityce gospodarki odpadami oraz dalszą poprawę dostępu do podstawowego pakietu usług publicznych. Nacisk trzeba położyć przede wszystkim na segregację odpadów u źródła, połączoną z odpowiednią formą edukacji jako formą najbardziej efektywnego i ergonomicznego odzysku surowców.

### **Zrównoważony transport (miejski, kolejowy, rowerowy)**

Organizacje ekologiczne postulują, aby zdecydowanie zwiększyć rolę kolei w regionie, najlepiej poprzez rewitalizację linii kolejowych, zakup nowego taboru, przywrócenie zniesionych połączeń oraz zwiększenie roli kolei w transporcie towarów. Nieodzowne jest także położenie nacisku na budowę parkingów rowerowych w bliskim sąsiedztwie stacji kolejowych w celu stworzenia alternatywy dla transportu kołowego. Potrzebna jest także dalsza rozbudowa ścieżek rowerowych, szczególnie w kierunkach atrakcyjnych turystycznie oraz utworzenie zintegrowanego systemu rowerowego transportu miejskiego poprzez zdecydowane dofinansowanie rozbudowy punktów wypożyczania rowerów, skomunikowanie szlaków itp. Postulujemy także o zwiększenie udziału odnawialnych i czystych źródeł energii w transporcie publicznym.

### **Adaptacja do zmian klimatu**

RPO W-KP, zdaniem organizacji ekologicznych, powinien priorytetowo traktować podjęcie działań związanych z modernizacją i naprawą systemów melioracji terenów, które przed laty były wadliwie montowane i służyły jedynie osuszaniu terenów. Działania w tej kwestii powinny być oparte na realnie przedstawionych i mierzalnych kryteriach, niezmiennych w trakcie realizacji RPO. Jednakże wszelkie interwencje w istniejące ekosystemy powinny być podejmowane z wielką uwagą i zgodnie z obowiązującymi dyrektywami.

## 2.3. Lubelski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

W odniesieniu do kategorii projektów dotyczących produkcji energii z wykorzystaniem biomasy i produkcji biogazu organizacje ekologiczne postulują, aby wsparcie uzyskać mogły przede wszystkim instalacje zakładające wykorzystanie biomasy pochodzenia krajowego, a priorytetowo pozyskiwanej lokalnie, najlepiej w niewielkiej odległości od samej instalacji. Należy także, niezależnie od finalnych rozstrzygnięć ustawowych, wykluczyć z dofinansowania wszelkie przedsięwzięcia przewidujące współspalanie biomasy i węgla. Program powinien specjalnie premiować projekty, w których biomasa pozyskiwana będzie z działań na rzecz czynnej ochrony przyrody. Wyższa ranga powinna być nadana przedsięwzięciom przewidującym energetyczne wykorzystanie odpadów z produkcji rolnej i gospodarki leśnej oraz przetwórstwa rolnego niż wykorzystanie produktów z upraw celowych.

Przy ocenie efektywności ekonomicznej właściwszym kryterium niż stosowana w RPO 2007-13 ocena stosunku zainstalowanej mocy do kosztów byłoby mierzenie stosunku całości przewidywanej produkcji energii do kosztów - takie podejście, uwzględniające trwałość, premiowałoby instalacje wysokiej jakości, trwałe i efektywne w dłuższej perspektywie czasowej. Koniecznym jest także uwzględnienie wsparcia dla energetyki prosumenckiej, w tym dostosowanie sieci elektroenergetycznych do odbioru energii z takich źródeł. W projektach dotyczących podnoszenia efektywności energetycznej budynków wymaganym standardem powinna być tzw. głęboka modernizacja energetyczna, a standardami efektywności energetycznej należy objąć wszystkie obiekty budowlane finansowane ze środków RPO, zarówno budynki publiczne, jak i inwestycje biznesowe.

### **Bioróżnorodność i edukacja ekologiczna**

Wnioskujemy o poszerzenie katalogu obszarów wsparcia o projekty dotyczące przywracania drożności korytarzy ekologicznych, zwalczania roślin inwazyjnych itp. Wnioskujemy ponadto o uwzględnienie w katalogu typów projektów przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym, takich jak kampanie społeczne, programy edukacyjne, edukacja nieformalna i in. Szczególną uwagę należy zwrócić na opracowanie kryteriów oceny projektów – np. kryteria w odniesieniu do bioróżnorodności powinny być zdefiniowane tak, aby finansowane projekty faktycznie dotyczyły ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk oraz ciągłości korytarzy, a nie wspierały np. standardową gospodarkę leśną czy łowiecką. Wskazane byłoby także określenie (przy udziale ekspertów i praktyków ochrony przyrody) zestawu najważniejszych potrzeb z zakresu ochrony przyrody na terenie województwa - stanowiłyby on punkt wyjścia dla oceny priorytetowości zgłaszanych propozycji projektowych. Projekty w tej kategorii, ze względu na specyfikę potencjalnych beneficjentów, powinny być objęte pełnym zaliczkowaniem, a studium wykonalności w przypadku projektów nie zawierających elementów inwestycyjnych nie powinno być wymagane. Ponadto wnioskujemy o uwzględnienie działań odnoszących się do dziedzictwa kultury niematerialnej.

### **Gospodarka ściekowa i odpadowa**

Ważnym dla Lubelszczyzny zadaniem w zakresie gospodarki wodno-ściekowej jest wyrównanie dysproporcji między ilością gospodarstw domowych zaopatrzonych w wodociągi i gospodarstw mających dostęp do kanalizacji. Kryteria oceny oraz przyjęty poziom wskaźników w RPO 2007-13 sprawiły, że w wyniku realizacji poprzedniego Programu jeszcze bardziej wzrosła ilość osób posiadających wodociąg, a nie posiadających przyłącza kanalizacyjnego. Powinno się przyjąć założenie, że żadne projekty finansowane w ramach RPO nie mogą powiększać tej dysproporcji.

### **Zrównoważony transport**

Proporcje między środkami na transport drogowy a środkami na kolej, komunikację miejską i rowerową powinny zostać co najmniej odwrócone w stosunku do poprzedniego okresu programowania. Tendencji tej sprzyja także pominięcie wśród typów działań infrastruktury rowerowej, (Działanie 1 Osi 4 Priorytet 4.5) Infrastruktura miejskiego transportu rowerowego powinna być dopuszczona jako samoistne przedsięwzięcie, nie tylko jako element towarzyszący inwestycjom drogowym czy turystycznym.

### **Ochrona przeciwpowodziowa i adaptacja do zmian klimatu**

Wśród przykładowych działań/typów projektów proponujemy umieszczenie działań takich jak: zachowanie i rozwijanie retencji przyrodniczej (obszary podmokłe, lasy, mikroziorniki i zwiększanie udziału powierzchni biologicznie czynnych w obszarach zurbanizowanych) oraz dostosowanie formy zagospodarowania terenu do występujących zagrożeń: atlasy terenów zalewowych, narzędzia polityki przestrzennej - wyłączenie zagrożonych zalaniem terenów z zabudowy i zamieszkania (łącznie z wykupem gruntów i przeniesieniem infrastruktury w uzasadnionych przypadkach). Ocena składanych projektów z dziedziny ochrony przed powodzią powinna każdorazowo uwzględniać stosunek wartości chronionego majątku wobec kosztów infrastruktury hydrotechnicznej oraz alternatywy dla niej. Kryteria oceny projektów powinny w sposób faktyczny uwzględniać i premiować nietechniczne metody, całościowe podejście zlewniowe, retencję w zlewni, w tym przyrodniczą – odtwarzanie i zachowanie mokradeł i siedlisk o wysokiej zdolności retencjonowania wody, renaturyzację małych cieków, spowalniającą kumulację fali powodziowej.

## 2.4. Lubuski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Jeśli chodzi o obecny projekt RPO na lata 2014-2020, nie uwzględnia on w ogóle bezpośredniego związku pomiędzy inwestowaniem w efektywność energetyczną oraz odnawialne źródła energii, a powstawaniem nowych, tzw. zielonych miejsc pracy. Dodatkowo należy wspomnieć, że w województwie lubuskim planuje się realizację jednej z największych inwestycji w węgiel brunatny w Europie. Trudno taki fakt pogodzić z jednoczesną promocją polityki zrównoważonego rozwoju.

W związku z powyższym organizacje pozarządowe postulują o specjalne wsparcie (np. w zakresie opracowania strategii) dla gmin chcących realizować inwestycje w OZE, wsparcie dla grupowych projektów indywidualnych OZE i efektywności energetycznej. Wsparcie dla OZE należy uzależnić od przedstawienia analizy potencjału, miejscowych uwarunkowań itd. Ważne jest także zaplanowanie długotrwałego wsparcia dla energetyki prosumenckiej.

### **Ochrona różnorodności biologicznej**

Według organizacji pozarządowych, w przyszłym RPO konieczne byłoby wyodrębnienie jako osobnego działania ochrony różnorodności biologicznej oraz uwzględnienie w typach działań renaturyzacji siedlisk i ochrony gatunków typów projektów, które już są prowadzone przez organizacje pozarządowe na terenie województwa lubuskiego.

Zdaniem organizacji pozarządowych ochrona przyrody powinna być równorzędnym działaniem w ramach nowego RPO, a jej wdrażanie powinno zostać zabezpieczone przez dostęp różnych typów beneficjentów i redefinicję typów działań. Postulujemy też o uprzednie rozpoznanie potrzeb i uwarunkowań w regionie w tym zakresie.

### **Gospodarka wodno-ściekowa i gospodarka odpadami**

W obecnym projekcie RPO na lata 2014-2020 założono, że jedną z kluczowych inwestycji będzie podłączenie do sieci kanalizacji gospodarstw domowych, pozostających do tej pory poza dostępną do miejskich sieci kanalizacyjnych – organizacje zwracają uwagę, że należałoby przeanalizować inne możliwości, w efekcie mniej kosztowne lub pozwalające odzyskać część odpadów (np. inwestycje w przydomowe oczyszczalnie ścieków). Rozwiązania dotyczące kanalizacji i oczyszczania ścieków na terenach słabo zaludnionych czy na obszarach *Natura 2000* powinny być zróżnicowane, dostosowane do nowoczesnych standardów i brać pod uwagę aspekty ochrony środowiska.

### **Zrównoważony transport**

Organizacje pozarządowe postulują, aby w Programie na lata 2014-2020 uwzględniono utrzymanie wysokiej alokacji na modernizację transportu kolejowego, choć jednocześnie inwestycje powinny zostać poddane analizie potrzeb. Uważamy, że dobrze funkcjonujące połączenia kolejowe w regionie pozwalają przejść na tzw. gospodarkę niskoemisyjną, ale też zwiększają mobilność ludności i jej dostęp do edukacji. W inwestycjach drogowych trzeba wyodrębnić bezpieczne ciągi pieszo-rowerowe, w szczególności w miastach województwa. Należy także przeprowadzić analizę wsparcia infrastruktury wodnej i potencjału w zakresie rozwoju turystyki wodnej. W roli beneficjentów działań w zakresie transportu trzeba uwzględnić również przedsiębiorców i organizacje pozarządowe.

### **Edukacja ekologiczna**

Elementy edukacji ekologicznej powinny zostać przekrojowo uwzględnione zarówno w osiach priorytetowych dotyczących bezpośrednio zagadnień środowiskowych (adaptacja do zmian klimatu, ochrona środowiska, efektywne wykorzystanie zasobów naturalnych), jak i w priorytetach związanych z kompetencjami społecznymi, takimi jak rozwój edukacji, włączenie społeczne, czy wreszcie uczenie się przez całe życie. Organizacje pozarządowe zauważają, że bez systematycznych działań edukacyjnych trudno jest wdrażać lokalnie zasady zrównoważonego rozwoju, takie jak np. odpowiedzialne zarządzanie odpadami czy wykorzystanie bardziej efektywnych źródeł energii. Działania takie powinny dotyczyć zarówno szerszych wyzwań globalnych, takich jak zmiany klimatu, jak i regionalnych, których można doświadczyć w regionie.

## 2.5. Łódzki Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Organizacje pozarządowe z nadzieją przyjmują zapisy RPO WŁ w ramach osi priorytetowej III: *Gospodarka niskoemisyjna i ochrona środowiska*. Niezależnie od powyższego, apelujemy o uwzględnienie w RPO WŁ lub/i nadanie właściwego znaczenia, również w Szczegółowym Opisie Priorytetów RPO WŁ i w kryteriach wyboru projektów głębokiej modernizacji energetycznej budynków i modernizacji etapowej, prowadzącej do głębokiej modernizacji energetycznej, ograniczającej ubóstwo energetyczne, wprowadzania systemów zarządzania energią (w tym *smart metering*) oraz strategii niskoemisyjnych, w tym (poza wspieraniem proekologicznego transportu miejskiego) ograniczania niskiej emisji, dofinansowania (a nie tylko promocji) budownictwa energooszczędneho: pasywnego, zero-energetycznego i plus-energetycznego, w szczególności budownictwa ekologicznego i autonomicznego.

### **Ochrona różnorodności biologicznej**

Organizacje pozarządowe apelują, by w latach 2014-2020 zabezpieczyć wdrażanie RPO WŁ w obszarze ochrony przyrody, starannie projektując warunki tego wdrażania w oparciu o rozpoznanie potrzeb i uwarunkowań organizacyjnych potencjalnych beneficjentów.

### **Gospodarka wodno-ściekowa**

Dostrzegamy potrzebę budowy sieci kanalizacji deszczowej oraz oczyszczalni ścieków deszczowych, zwłaszcza na obszarach miejskich. Postulujemy o umożliwienie wsparcia w ramach RPO WŁ także dla rozbudowy i modernizacji kanalizacji deszczowej (adekwatnie do sytuacji związanej z częstością deszczów nawalnych, aktualnych trendów w charakterystykach opadów), rozbudowy i modernizacji oczyszczalni ścieków mających przejąć wody opadowe, budowy zbiorników otwartych i zamkniętych magazynujących wody opadowe (możliwe do wykorzystania w pewnym zakresie w okresie suszy), działania na rzecz zmniejszania powierzchni nieprzepuszczalnych. Działania te, możliwe do zrealizowania dzięki funduszom UE dostępnym w RPO WŁ, będą nie tylko ważnym elementem gospodarki ściekowej, ale także adaptacji do zmian klimatu.

### **Gospodarka odpadami**

Zapisy RPO WŁ nie pozwalają jednoznacznie ocenić wsparcia planowanego dla przedsięwzięć z zakresu gospodarki odpadami w perspektywie finansowej 2014-2020. Projekt dokumentu mówi o „określonych działaniach na rzecz ochrony środowiska oraz przeprowadzeniu kluczowych inwestycji wynikających z dyrektywy ramowej o odpadach i dyrektywy składowiskowej, ze szczególnym uwzględnieniem instalacji dla odpadów ulegających biodegradacji oraz odpadów niebezpiecznych”. Wnosimy, by w typach przedsięwzięć zostały docelowo uwzględnione również: wdrażanie nowych technologii w zakresie odzysku, recyklingu i zmniejszania ilości odpadów (włączając w to odzysk energii), zamykanie i rekultywacja składowisk niespełniających wymagań ochrony środowiska, zagospodarowanie osadów ściekowych.

### **Zrównoważony transport (miejski, kolejowy, rowerowy)**

Organizacje pozarządowe z aprobatą odnotowują planowane nakłady na m.in.: inwestycje w tabor kolejowy i infrastrukturę kolejową, stworzenie sprawnego i bezpiecznego systemu transportu zbiorowego, konkurencyjnego dla transportu indywidualnego oraz integrację publicznego transportu zbiorowego w obrębie miast i ich obszarów funkcjonalnych, w tym także z liniami / sieciami komunikacyjnymi, funkcjonującymi w ramach powiatowych i wojewódzkich przewozów pasażerskich.

Niezależnie od powyższego, wnioskujemy by w RPO WŁ jednoznacznie stwierdzano, iż elementem każdej inwestycji drogowej (budowa, modernizacja, przebudowa) musi być wydzielenie/budowa bezpiecznych ciągów pieszo-rowerowych, o ile takich nie ma. Postulujemy też, by kryteria wyboru projektów eliminowały rozwiązania szkodliwe dla środowiska przyrodniczego i te nieuwzględniające niezbędnych rozwiązań adaptacyjnych do zmian klimatu oraz preferowały przedsięwzięcia, których elementem jest zapewnienie i/lub poprawa spójności obszarów chronionych i korytarzy ekologicznych (zielona infrastruktura). Apelujemy o ograniczenie budowy dróg lokalnych do niezbędnego minimum i rzeczywiste ich powiązanie – poprzez odpowiednie kryteria wyboru projektów – z szerszymi koncepcjami związanymi ze zrównoważoną mobilnością miejską.

### **Edukacja ekologiczna**

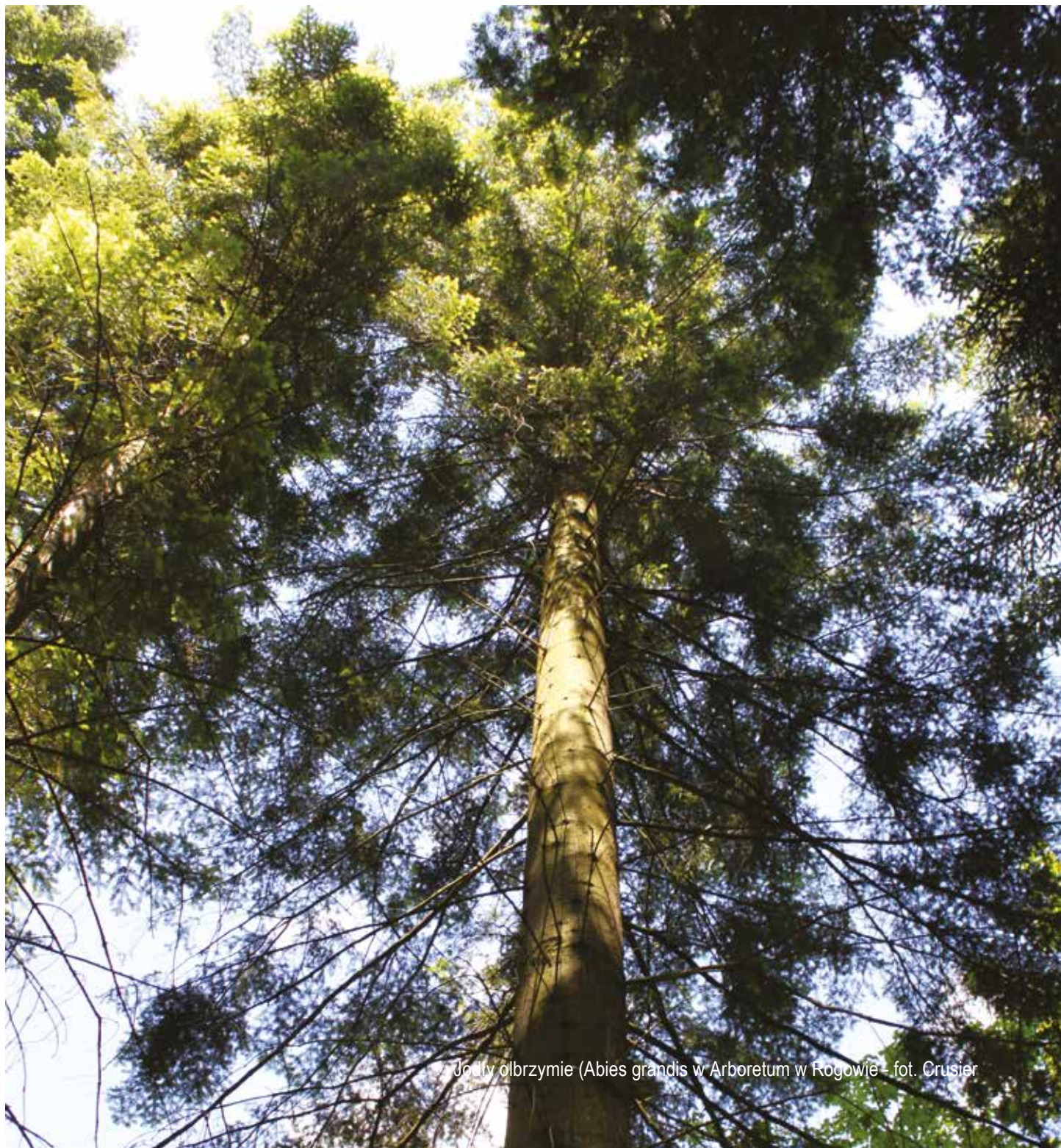
Postulujemy, by znaczącą część wsparcia przeznaczyć na edukację ekologiczną rozumianą nie tylko jako promowanie treści, nauczanie, ale także jako zdobywanie kompetencji, w tym zawodowych. W ramach wszystkich osi priorytetowych należy dopuścić i promować projekty, których elementem jest szeroko rozumiana edukacja ekologiczna. Jednocześnie oczekujemy, że kształcenie w tym zakresie, ukierunkowane na zdobywanie kompetencji, szkolenie kadr i/lub wspieranie zielonych miejsc pracy, znajdzie odzwierciedlenie we wszystkich osiach priorytetowych RPO WŁ.

Działania edukacyjne i promocyjne zaproponowane w RPO WŁ w żaden sposób nie wychodzą naprzeciw wymiernemu i horyzontalnemu wdrażaniu zasady zrównoważonego rozwoju poprzez podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa, w tym beneficjentów i grup docelowych poszczególnych działań.

### Adaptacja do zmian klimatu a horyzontalne wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju

Jednym z celów szczegółowych osi priorytetowej III: *Gospodarka niskoemisyjna i ochroną środowiska* jest poprawa zdolności adaptacji do zmian klimatu. Należy podkreślić, że przypisanie tego celu pewnemu wycinkowi jednej z licznych osi priorytetowych nie odpowiada w adekwatny sposób wyzwaniu, jakim jest kompleksowa adaptacja do zmian klimatu.

Należy przewidzieć wsparcie dla renaturyzacji cieków wodnych, renaturyzacji i ochrony terenów zalewowych i obszarów podmokłych, zwiększania rozstawy wałów, budowy polderów na zawalach czy zbiorników suchych. Zarządzanie ryzykiem powodziowym (i ograniczanie skutków suszy) musi uwzględniać również zagospodarowanie wód opadowych na terenach zamieszkałych.



Łody olbrzymie (*Abies grandis* w Arboretum w Rogowie - fot. Crusier

## 2.6. Małopolski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

W celu jak najlepszego wykorzystania potencjału oszczędności energii w sektorze budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, konieczne jest, aby preferowane były projekty prowadzące do głębokiej modernizacji energetycznej budynków. Przyjmuje się, że głęboka modernizacja energetyczna budynków prowadzi do oszczędności energii rzędu 60 – 90%, podczas gdy standardowa modernizacja energetyczna prowadzi do oszczędności nie większej niż 30%. Proponujemy, aby oszczędność energii wynosząca 30% była absolutnym minimum dla projektów finansowanych w ramach MRPO oraz żeby promowane były projekty przekraczające tę wielkość. Kluczowe jest, aby w priorytecie 4 wpisano do Programu, że na obszarze dotyczącym infrastruktury dystrybucyjnej realizowane będą wyłącznie operacje z zakresu rozwoju i modernizacji infrastruktury służącej do dystrybucji energii w celu przyłączania nowych instalacji OZE. Postulujemy wprowadzenie mechanizmów zapewniających koordynację projektów z zakresu wymiany źródeł ciepła na bardziej efektywne i przyjazne środowisku oraz z zakresu rozwoju/modernizacji sieci ciepłowniczej z projektami z zakresu modernizacji energetycznej budynków, które zmniejszą ich zapotrzebowanie na ciepło.

### **Edukacja ekologiczna**

Edukacja ekologiczna powinna stanowić odpowiednie działania komplementarne w ramach EFS, tj. promować powstające inwestycje proekologiczne, zachęcać do korzystania z wdrażanych rozwiązań, zmiany postaw na pro-środowiskowe itp. Należy z jednej strony wprowadzić zasadę, że edukacja ekologiczna musi być elementem każdego projektu, z drugiej umożliwić realizację projektów edukacyjnych „przekrojowych”, niepowiązanych z konkretnymi pojedynczymi inwestycjami, a jedynie z celami i zadaniami poszczególnych ww. osi Programu i szeroko rozumianym zrównoważonym rozwojem.

### **Gospodarka ściekowa i odpadowa**

Wśród projektów finansowanych w ramach MRPO promowane powinny być inwestycje i działania zgodne z hierarchią postępowania z odpadami tj. w pierwszej kolejności zapobieganie powstawaniu odpadów oraz ograniczanie ich ilości i negatywnego oddziaływania na środowisko, zapewnienie zgodnego z zasadami ochrony środowiska przygotowania do ponownego użycia, odzysku i recyklingu, następnie zapewnienie zgodnego z zasadami ochrony środowiska unieszkodliwiania odpadów. Budowa instalacji do termicznego przekształcania odpadów powinna znaleźć się na ostatnim miejscu i być stosowana jedynie w odniesieniu do odpadów, które nie nadają się do recyklingu.

Główne cele interwencji realizowane w ramach priorytetu inwestycyjnego są zgodne z hierarchią postępowania z odpadami w UE, tj.: zapobieganie powstawaniu odpadów, przygotowanie do ponownego ich użycia oraz intensyfikacja odzysku odpadów, a tym samym ograniczenie ich ilości na składowiskach. Jednak brak jest odzwierciedlenia tych celów we wskaźnikach. Sam wskaźnik „udział odpadów komunalnych niepodlegających składowaniu w ogólnej masie odpadów komunalnych” nie pokazuje w jaki sposób i czy w ogóle zapobiegano powstawaniu odpadów, czy zapewniono odpowiednie poziomy odzysku i recyklingu.

W ramach interwencji nie przewidziano działań służących zapobieganiu powstawaniu odpadów, które zgodnie z zalecaniami KE powinny być traktowane priorytetowo. W tym zakresie wskazane jest m.in. wykorzystanie potencjału organizacji pozarządowych.

Jeżeli chodzi o poprawę jakości powietrza wskaźniki rezultatu powinny uwzględniać, poza obniżeniem emisji gazów cieplarnianych oraz PM10, również inne parametry tj. obniżenie poziomu zanieczyszczeń przekraczających stężenia normatywne (zgodnie z diagnozą oraz danymi dostępnymi z Małopolskiego monitoringu powietrza: PM2,5, penzo(a)piren, dwutlenek siarki, tlenki azotu).

### **Zrównoważony transport**

Uważamy, że alokacja przeznaczona na rozwój transportu kolejowego powinna być równie wysoka jak ta przeznaczona na rozwój transportu drogowego. Aby zapewnić efektywne wykorzystanie środków finansowych oraz realizację celu niskiej emisyjności, zakup nowego taboru nie powinien służyć jedynie zwiększaniu jego ilości, ale przede wszystkim zwiększeniu ilości pasażerów korzystających z niego, co z kolei faktycznie przyczyniłoby się do obniżenia emisji. Ilość wybudowanych parkingów typu P+R, jeśli przełoży się na ilość użytkowników, nie będzie mieć bezpośredniego przełożenia na niższą emisyjność transportu.

## 2.7. Mazowiecki Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Organizacje pozarządowe z nadzieją przyjmują zmiany zapisów w RPO WM w zakresie efektywności energetycznej i OZE oraz celów szczegółowych Programu w tym obszarze w stosunku do RPO województwa na lata 2007-2013. W szczególności popieramy, oczekując przeniesienia założeń do uszczegółowień Programu (w tym na kryteria wyboru projektów, nie tylko w osi priorytetowej III: *Przejsie na gospodarkę niskoemisyjną*) i nadania właściwego znaczenia strategiom niskoemisyjnym, głębokiej modernizacji energetycznej budynków i modernizacji etapowej oraz wprowadzaniu systemów zarządzania energią (w tym *smart meteringu*). Projekty modernizacji energetycznej powinny prowadzić do tzw. głębokiej modernizacji energetycznej (deep retrofitting), związanej z wykorzystaniem technologii odzysku ciepła i wysokimi parametrami termoizolacyjności, która wykracza poza efektywność kosztową.

Należy również, biorąc pod uwagę siedmioletnią perspektywę wdrażania RPO WM, zaplanować wsparcie dla prosumenckiej energetyki odnawialnej. W początkowym okresie, aby zainicjować inwestycje w mikroinstalacje i rozpocząć proces ich urynkowienia i spadku kosztów, niezbędne jest zniesienie barier administracyjnych i stworzenie odpowiedniego systemu wsparcia oraz realizacja pilotażowych i pomostowych programów dotacji dla mikroinstalacji OZE oraz dla mikrosieci i systemów magazynowania energii.

### **Ochrona różnorodności biologicznej**

Organizacje pozarządowe apelują, by w latach 2014-2020 zabezpieczyć wdrażanie RPO WM w obszarze ochrony przyrody, starannie projektując warunki tego wdrażania w oparciu o rozpoznanie potrzeb i uwarunkowań organizacyjnych potencjalnych beneficjentów. Pozytywnie oceniamy zaplanowane wsparcie dla ochrony parków krajobrazowych, rezerwatów przyrody, obszarów chronionego krajobrazu oraz dla wdrażania polityki ochrony krajobrazu. Wnioskujemy o zaprogramowanie działań w zakresie tzw. „zielonej infrastruktury”, poprawiających spójność sieci obszarów chronionych regionu, w tym ciągłość korytarzy ekologicznych o znaczeniu regionalnym i lokalnym.

### **Gospodarka wodno-ściekowa**

Organizacje pozarządowe zwracają uwagę na konieczność powiązania projektów budowy, rozbudowy i modernizacji sieci wodociągowych z budową i rozbudową sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków. Dopuszczanie do realizacji projektów ograniczających się do budowy czy modernizacji sieci wodociągowych wraz z urządzeniami uzdatniania wody będzie kontraproduktywne w stosunku do wyzwań środowiskowych w zakresie gospodarki ściekowej. Wnioskujemy o rozszerzenie działań związanych z kanalizacją i oczyszczaniem ścieków o działania wychodzące naprzeciw problemowi zagospodarowania wód opadowych na terenach zurbanizowanych, gęsto zaludnionych lub/i ze znaczną ilością powierzchni nieprzepuszczalnych.

### **Gospodarka odpadami**

Organizacje pozarządowe pozytywnie oceniają kontynuację, w perspektywie finansowej 2014-2020, wsparcia środkami UE działań w sektorze gospodarki odpadami. Zwracamy jednak uwagę, że architektura oceny i wyboru projektów w tym obszarze będzie miała podstawowe znaczenie dla zagwarantowania gospodarki zgodnej z hierarchią postępowania z odpadami.

### **Zrównoważony transport**

Postulujemy, by działania wspierające rozwój transportu rowerowego w miastach rozszerzyć o modernizację ciągów komunikacyjnych, w tym pieszych, na rzecz wydzielenia ciągów rowerowych, co zdecydowanie usprawni sytuację w tym zakresie i dodatkowo zwiększy bezpieczeństwo ruchu. Niezależnie od powyższego, stoimy na stanowisku, że rozwój komunikacji publicznej i rowerowej nie może być wyłącznie domeną ośrodków miejskich. Poza tymi ośrodkami, dla zapewnienia spójności społeczno-gospodarczej regionu, w tym zwiększania jakości życia jego mieszkańców i rozwoju turystyki, musi rozwijać się transport publiczny, w tym kolejowy, a liniowej infrastrukturze komunikacyjnej – drogowej czy szynowej – musi towarzyszyć infrastruktura rowerowa (ciągi i parkingi rowerowe).

### **Edukacja ekologiczna**

Organizacje pozarządowe z nadzieją przyjęły informację o tym, iż w ramach RPO WM wdrażane będą nie tylko środki EFRR, ale i EFS. Dzięki tym ostatnim wsparciem objęte mogą zostać działania „miękkie”, pozainfrastrukturalne. Postulujemy, by znaczącą część wsparcia przeznaczyć na edukację ekologiczną, rozumianą nie tylko jako promowanie treści, nauczanie, ale jako zdobywanie kompetencji, w tym zawodowych, mogących wspierać rozwój rynku pracy, w tym w zakresie zielonych miejsc pracy.

## Adaptacja do zmian klimatu a horyzontalne wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju

Jednym z celów szczegółowych osi priorytetowej IV: *Środowisko, zmiany klimatyczne i efektywne korzystanie z zasobów RPO WM* jest zapobieganie katastrofom naturalnym i minimalizowanie ich skutków. Program w aktualnej swej wersji ogranicza się jedynie do wspierania zintegrowanego systemu ratownictwa, modernizacji i wyposażenia służb ratowniczych oraz do bliżej niesprecyzowanych zapisów typu: wspieranie melioracji rolniczych, rozwoju kompleksowych systemów małej retencji zgodnie z Programem Małej Retencji dla Województwa Mazowieckiego oraz renaturyzacji cieków wodnych.

Zwracamy uwagę, że Program Małej Retencji nie ma charakteru strategii adaptacyjnej, nie został też zweryfikowany w oparciu o dyrektywy 2000/60/WE i 2007/60/WE. Podobnie jest z przywoływanym w uzasadnieniu Programem bezpieczeństwa powodziowego opracowanego dla obszaru Wisły Środkowej. Programy te nie mogą być więc przyjmowane *a priori* jako punkt odniesienia dla, jak napisano w RPO WM, wyznaczenia najważniejszych działań przeciwpowodziowych w skali RPO. Postulujemy, by w ramach przedsięwzięć ochrony przeciwpowodziowej, dostosowania do zmian klimatu i łagodzenia ich skutków ograniczyć się, w oparciu o mierzalne i weryfikowalne kryteria, do faktycznego zarządzania ryzykiem powodziowym i ograniczania go, kładąc nacisk na kompleksowe rozwiązania w skali zlewni, a także działania adaptacyjne w oparciu o funkcje ekosystemów na obszarach zagrożonych, z uwzględnieniem przydatności stosowanych rozwiązań w okresie suszy.

Renaturyzacja cieków wodnych musi być rozszerzona o renaturyzację i ochronę terenów zalewowych i obszarów podmokłych, zwiększanie rozstawu wałów, budowę polderów na zawałach czy zbiorników suchych. Zarządzanie ryzykiem powodziowym musi uwzględniać również, jak napisano wcześniej, zagospodarowanie wód opadowych na terenach zamieszkałych. Ochrona obszarów podmokłych, podstawy funkcjonowania ekosystemów wodnych i od wód zależnych, jako magazynujących wodę, wyklucza stosowanie melioracji odwadniających. Są one zresztą kontraproduktywne w kontekście zatrzymywania (magazynowania) wody w zlewni, niezbędną w ograniczaniu ryzyka wystąpienia powodzi i suszy. Należy dopuścić jedynie modernizację funkcjonujących systemów melioracji, tak by mogły pełnić funkcje nawadniające – wykorzystywać w okresie suszy zmagazynowaną wodę. W ramach przeciwdziałania suszy należy rozważyć budowę podziemnych zbiorników retencyjnych, niepodatnych na parowanie.

Organizacje pozarządowe apelują również, by wszystkie inwestycje infrastrukturalne RPO WM, w tym transportowe, były odporne na zmiany klimatu, zwłaszcza w kontekście wezbrań i zjawisk związanych z deszczami nawalnymi i nie generowały ryzyka wystąpienia podtopień i wezbrań.



Teren przyległy do Rezerwatu - fot. Pałkimi



## 2.8. Opolski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Pozytywnie należy ocenić podkreślenie konieczności planowania działań na podstawie audytów energetycznych czy zapewnienie realizacji kompleksowych (a nie powierzchniowych) modernizacji energetycznych budynków. Warto podkreślić, że środki UE powinny wspierać projekty głębokiej modernizacji budynków (*deep retrofit*), która przynosi znacznie większe efekty pod względem oszczędności energii niż wiele spośród dotychczas realizowanych projektów termomodernizacyjnych. Należy zdecydowanie poprzeć możliwość skorzystania przez wspólnoty mieszkaniowe czy gospodarstwa domowe ze środków UE w celu przeprowadzenia modernizacji energetycznej budynków mieszkalnych. Pośród beneficjentów należy uwzględnić także podmioty realizujące usługi energetyczne (typu ESCO). Ponadto należy zapewnić atrakcyjne zasady finansowania projektów z zakresu efektywności energetycznej w budynkach mieszkalnych, nie wykluczając z góry stosowania dotacji. Szczególny nacisk powinien zostać położony na wsparcie małych instalacji (o mocy do 200 kW). Instalacje małe, które mogą odegrać bardzo ważną rolę w budowie energetyki rozproszonej, zapewniającej poprawę regionalnego i lokalnego bezpieczeństwa energetycznego, powinny być w pierwszej kolejności wspierane ze środków europejskich.

### **Ochrona różnorodności biologicznej, edukacja ekologiczna**

Znaczenie różnorodności biologicznej dla rozwoju regionu i potrzeba jej ochrony dostrzeżone zostały w części diagnostycznej projektu RPO WO 2014-2020, zgodnie z którą „do najważniejszych, środowiskowych uwarunkowań rozwojowych województwa zaliczyć należy m.in. znaczną bioróżnorodność i zróżnicowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych. Najcenniejsze obszary przyrodniczo-krajobrazowo-kulturowe stanowią nie tylko ważny element krajowego systemu ochrony przyrody, ale dzięki istniejącemu potencjałowi naturalnemu i kulturowemu stanowią poważny atut rozwoju gospodarczego regionu. Jednakże pomimo objęcia ochroną prawną ok. 30% powierzchni regionu odnotowywany jest ciągły spadek bioróżnorodności województwa, przejawiający się wysokim udziałem roślin naczyniowych, zbiorowisk roślinnych i fauny zagrożonych wyginięciem”. Ta trafna diagnoza nie znalazła niestety odzwierciedlenia w alokacji środków UE na priorytet inwestycyjny 6.4 *Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program Natura 2000 i zieloną infrastrukturę*. Z pewnością nie będzie to kwota wystarczająca na zadowalające wsparcie wszystkich typów projektów wymienionych w projekcie RPO WO.

### **Gospodarka wodno-ściekowa, gospodarka odpadami**

W kryteriach wyboru projektów warto ponadto przyznać dodatkowe punkty projektom realizowanym na szczególnie wrażliwych środowiskowo obszarach, takich jak obszary *Natura 2000*. W zakresie gospodarki odpadami, zgodnie z zapisami dokumentów unijnych i krajowych, przy wykorzystaniu środków unijnych przestrzegana powinna być hierarchia postępowania z odpadami, gdzie na pierwszy plan wysuwa się zapobieganie powstawaniu odpadów, ich ponowne wykorzystanie i przygotowanie do recyklingu. Obecny projekt RPO WO 2014-2020 wydaje się w zadowalający sposób wychodzić na przeciw tym zasadom, podkreślając pierwszoplanowe znaczenie selektywnej zbiórki odpadów i potrzebę budowania „społeczeństwa recyklingu”. Hierarchia postępowania z odpadami musi jednak znaleźć odzwierciedlenie nie tylko w tekście RPO, ale na etapie wdrażania Programu i realizacji poszczególnych projektów.

### **Zrównoważony transport**

Podobnie jak w okresie 2007-2013, projekt nowego RPO WO koncentruje się na wsparciu infrastruktury transportu drogowego, przy marginalnym potraktowaniu pozostałych gałęzi transportu. Prowadzić to będzie do pogłębienia dominacji samochodu jako środka transportu zarówno pasażerów, jak i towarów, ze wszystkimi tego konsekwencjami dla środowiska i społeczności regionu (zanieczyszczenie powietrza, hałas, kongestia, wypadki drogowe, szybsza degradacja istniejących dróg). RPO WO 2014-2020 powinien w większym stopniu uwzględnić potrzebę budowy zrównoważonego systemu transportu na Opolszczyźnie i odwrócenia obecnego trendu, jakim jest coraz niższy udział i słabsza pozycja transportu zbiorowego. Na poparcie zasługuje natomiast propozycja uwzględnienia w RPO WO nie tylko zakupu nowego taboru na potrzeby przewozów kolejowych, ale także inwestycji z zakresu przebudowy i remontu linii kolejowych o znaczeniu regionalnym. Jak pokazują doświadczenia województw, które zdecydowały się na tego typu projekty już w okresie 2007-2013 (m.in. województwa: wielkopolskie, pomorskie), inwestycje takie pozwalają na istotną poprawę oferty dla pasażera przy stosunkowo niewielkich nakładach. Na poparcie zasługują także zawarte w projekcie RPO WO propozycje dotyczące wsparcia transportu miejskiego i zrównoważonej mobilności miejskiej. Jednocześnie, działania te nie powinny odbywać się kosztem innych kluczowych obszarów związanych z budową gospodarki niskoemisyjnej, takich jak odnawialne źródła energii i poprawa efektywności energetycznej.

## 2.9. Podkarpacki Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Środki UE powinny wspierać projekty głębokiej modernizacji budynków (*deep retrofit*), która przynosi znacznie większe efekty pod względem oszczędności energii niż wiele spośród dotychczas realizowanych projektów termomodernizacyjnych.

### **Ochrona różnorodności biologicznej, edukacja ekologiczna**

Elementarnym aspektem zasady zrównoważonego rozwoju RPO WP 2014-2020 powinno być zapewnienie, że w województwie nie będą realizowane projekty szkodliwe dla środowiska przyrodniczego, które nie były poddane należycie przeprowadzonej ocenie oddziaływania na środowisko, w tym ocenie oddziaływania na obszary *Natura 2000*. Niezależnie od ochrony różnorodności biologicznej (bez konkurencji o wspólną alokację środków), obszarem, który powinien być w mocny sposób wspierany w ramach RPO WP 2014-2020, jest edukacja ekologiczna. Obok działań towarzyszących przedsięwzięciom z zakresu ochrony środowiska czy ochrony przyrody, niezbędne jest umożliwienie realizacji również samodzielnych kampanii edukacyjnych, zwiększających świadomość ekologiczną społeczeństwa, realizowanych przez organizacje pozarządowe. Jest to kluczowe, gdyż bez odpowiednich postaw i zachowań ludzi, sama realizacja projektów o charakterze inwestycyjnym nie zagwarantuje zadowalającego poziomu ochrony środowiska. Zasady finansowania projektów z zakresu edukacji ekologicznej powinny uwzględniać specyfikę organizacji pozarządowych jako najbardziej efektywnego realizatora tego typu działań. Zorganizowane przy wsparciu RPO 2007-2013 centra edukacji ekologicznej powinny w kolejnym okresie programowania służyć jako baza do prowadzenia konkretnych działań edukacyjnych. Edukacja ekologiczna powinna być samodzielnym działaniem, finansowanym także ze środków EFS, których znaczną częścią w okresie 2014-2020 dysponować będą samorządy wojewódzkie w ramach RPO.

### **Gospodarka wodno-ściekowa, gospodarka odpadami**

Wsparcie dla gospodarki wodno-ściekowej w ramach RPO WP 2014-2020 powinno uwzględniać najbardziej efektywne ekonomicznie i środowiskowo rozwiązania, dostosowane do specyfiki danego obszaru. W zakresie gospodarki odpadami, przestrzegana powinna być unijna hierarchia postępowania z odpadami, gdzie na pierwszy plan wysuwa się zapobieganie powstawaniu odpadów, ich ponowne wykorzystanie i przygotowanie do recyklingu zgodnie z zasadą *3R – reduce, reuse, recycle*. Hierarchia ta musi znaleźć odzwierciedlenie nie tylko w tekście RPO WP 2014-2020, ale również w alokacji funduszy na poszczególne rodzaje projektów. Nie sposób również nie wspomnieć w tym miejscu o kluczowej roli edukacji ekologicznej, gdyż bez kształtowania odpowiednich nawyków społecznych nie ma szans na zmniejszenie ilości powstających odpadów czy znaczące podniesienie poziomu recyklingu.

### **Zrównoważony transport**

W ramach RPO WP 2014-2020 należy zapewnić finansowanie dla rewitalizacji i modernizacji najważniejszych dla regionu linii kolejowych, które nie będą objęte wsparciem z poziomu krajowego. Szczególną uwagę należy poświęcić liniom kolejowym zapewniającym dojazdy pasażerskie do głównych miast, jak również w tereny atrakcyjne turystycznie. Równie istotne jest zapewnienie warunków dla funkcjonowania kolejowych przewozów towarowych. Mając na uwadze wysokie koszty zewnętrzne samochodowego transportu towarów (niszczenie nawierzchni dróg, zanieczyszczenie powietrza, hałas, kongestia, wypadki) powinien być to priorytet w skali kraju, ale również, w komplementarny sposób, działanie wspierane w ramach RPO WP 2014-2020.

## 2.10. Podlaski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Prowadzone na przestrzeni minionych lat inwestycje nie przykładają wagi do oszczędności energii na etapie eksploatacji, co najlepiej widać przyglądając się kupowanemu ze środków UE wyposażeniu (np. kolorowe drukarki laserowe na bieżące potrzeby), nieuzasadnionemu z racji funkcji, jakim ma służyć. Podczas oceny projektów należy zwrócić szczególną uwagę na zasadność zakupu wyposażenia pod kątem efektywności energetycznej (we wszystkich osiach priorytetowych). Symptomatyczny jest także brak oszczędzania energii w instytucjach rządowych i samorządowych (otwieranie okien w sezonie grzewczym, nieuzasadnione używanie klimatyzacji, długotrwale zapalone światło w nieużywanych lub rzadko używanych pomieszczeniach) – zasadne byłoby promowanie metod ograniczania zużycia energii podczas eksploatacji pomieszczeń, np. poprzez stosowanie odpowiedniej automatyki, systemów zarządzania energią. Ten problem wynika często z braku nawyków oszczędzania energii, którym należy przeciwdziałać prowadząc kampanie informacyjne i edukacyjne. Niezbędna jest kampania informacyjna/edukacyjna dot. oszczędności energii, OZE oraz skutków środowiskowych produkcji energii z różnych źródeł, jak również dotycząca efektywności i wpływu na środowisko urządzeń zasilanych różnymi rodzajami energii.

W projektach związanych z energetyką należy promować wykorzystywanie naturalnie występujących roślin używanych do produkcji energii, np. wierzba, trzciny; korzystne jest pozyskiwanie surowca energetycznego z zabiegów ochronnych obszarów chronionych, np. odkrzaczania obszarów podmokłych (vide Biebrzański Park Narodowy). Należy także promować rozwiązania prawne i techniczne zmierzające do wykorzystania do celów energetycznych roślin rodzimych o wysokim przyroście biomasy, np. konopi (korzystanie z rozwiązań zachodnich).

Wspierać należy tworzenie w odpowiednich lokalizacjach kompostowni z odzyskiem gazów i ciepła, szczególnie na terenach wiejskich, gdzie powstają duże ilości odpadowej biomasy. Wspierać i promować należy także pozyskiwanie ciepła z lokalnych źródeł odnawialnych i ograniczanie współspalania.

Inwestycje termomodernizacyjne powinny być prowadzone z preferencją wykorzystania materiałów naturalnych (słoma, konopie, glina, itp.), co miałyby dodatkowy efekt edukacyjny i wpływałyby na promocję naturalnych materiałów budowlanych oraz nowatorskich rozwiązań architektonicznych.

Do OZE nie należy jednak podchodzić bezkrytycznie, postulujemy wykluczenie z finansowania RPO budowy farm wiatrowych lub pojedynczych wiatraków jeżeli inwestycja jest realizowana na terenie *Natura 2000* lub w jego otulinie.

W celu realnej implementacji założeń polityki wzrostu efektywności energetycznej należy odpowiednio ustalić wskaźniki realizacji celów, które powinny obejmować zmniejszenie średniego zapotrzebowania na energię o co najmniej 30% w obiektach modernizowanych, w oparciu o prowadzenie monitoringu ilości energii zaoszczędzonej w wyniku realizacji projektów termomodernizacyjnych, z zastosowaniem audytu energetycznego przed i po realizacji inwestycji, jako obowiązkowej procedury ujętej wśród kosztów kwalifikowalnych projektu.

Koszty kwalifikowalne projektów termomodernizacyjnych powinny obejmować również działania informacyjne i edukacyjne, skierowane zarówno do użytkowników i interesantów obiektów, jak i otoczenia zewnętrznego oraz społeczności lokalnej.

Patrząc perspektywicznie na cały okres programowania do 2020 roku zapisy RPO powinny uwzględniać wsparcie dla prosumenckiej energetyki odnawialnej. Konieczne jest zniesienie barier administracyjnych i stworzenie odpowiedniego systemu wsparcia oraz realizacja pilotażowych i pomostowych programów dotacji dla mikroinstalacji OZE oraz dla mikro sieci i systemów magazynowania energii. Mogłoby to zostać wprowadzone w życie poprzez wyodrębnione działanie tematyczne RPO, związane z finansowaniem zakupu i montażu mikroinstalacji OZE przez wspólnoty i spółdzielnie mieszkaniowe, MŚP oraz poprzez określenie podkategorii projektów złożonych, premiowanych w systemie oceny wniosków za ekonomiczne efekty integracji mikroinstalacji z systemami magazynowania energii (bez „mechanicznego” premiowania np. za większą liczbę technologii OZE i większą liczbę partnerów).

Należy również szczególnie wesprzeć inwestycje w modernizację infrastruktury sieciowej – wyłącznie w celu podłączenia do niej odnawialnych źródeł energii, szczególnie prosumentów. To właśnie tworzenie nowej grupy małych producentów (prosumentów) pozwoli ograniczyć straty sieciowe, szczególnie na odcinkach sieci średniego i niskiego napięcia. Działanie to wymaga jednak budowy infrastruktury umożliwiającej „wpięcie” w sieć mikro i małych źródeł rozproszonych.

### **Ochrona przyrody, różnorodności biologicznej i edukacja ekologiczna**

W okresie 2014-2020 w RPO WP należy uwzględnić przede wszystkim prowadzenie efektywnych działań z zakresu kształtowania świadomości ekologicznej społeczności lokalnych, takich jak np. kampanii na rzecz postrzegania przez społeczności lokalne walorów przyrodniczych regionu jako potencjału dla zrównoważonego rozwoju lokalnego. Jeżeli chodzi o kwestie formalne organizacje

ekologiczne postulują, aby w Programie znalazł się zapis o środkach przeznaczonych na wsparcie eksperckie finansowane z Pomocy Technicznej. Pomogłoby to znacząco poprawić jakość składanych wniosków dot. bioróżnorodności. Naszym zdaniem konieczne jest znaczące zwiększenie środków na kanalizację, oczyszczanie ścieków i gospodarkę odpadami, modernizację urządzeń melioracyjnych, która powinna być prowadzona tylko na potrzeby retencji wód. Nie można jednak w dofinansowaniu z RPO uwzględniać odbudowy melioracji, która często jest odtwarzaniem starych i niezasadnych rozwiązań. Wsparcia wymaga także kwestia retencjonowania i oczyszczania deszczówki, jej wykorzystanie oraz budowa małych zbiorników retencyjnych o funkcji antyerozyjnej i zwiększającej różnorodność biologiczną, a także prowadzenie renaturyzacji terenów zalewowych. Dodatkowe środki są niezbędne także do prowadzenia informacji o obniżaniu emisji oraz przedsięwzięciach jej zapobiegających. W celu ich realizacji niezbędne będzie odpowiednie przygotowywanie miejscowych planów zagospodarowania - punkty emisji należy bowiem umieścić w odpowiednich lokalizacjach. W osi dotyczącej działań na rzecz ochrony przyrody naszym zdaniem na pierwszy plan wysuwa się zwiększanie bioróżnorodności oraz prowadzenie aktywnej edukacji ekologicznej, której głównym celem jest budowanie świadomości ekologicznej społeczeństwa w zakresie świadczeń ekosystemowych i wszystkich profitów, jakie może ono czerpać ze środowiska naturalnego. Nie mniej ważne z punktu widzenia ekologów jest są także wsparcie działań na rzecz zachowania i poprawy świadczeń ekosystemowych, uzupełnianie działań twardych o działania miękkie – edukacyjne i informacyjne oraz aktywizacja społeczna na rzecz ochrony najbliższego środowiska naturalnego.

### **Gospodarka wodno-ściekowa i gospodarka odpadami**

W programowanym okresie 2014-2020 należy przede wszystkim rozważyć zmianę metod oceny projektów dot. gospodarki ściekowej, która umożliwiłaby budowę kanalizacji w miejscach cennych przyrodniczo, pomimo niewielkiej ilości przyłączy do gospodarstw. W tym celu konieczne będzie znaczące zwiększenie środków na kanalizację i oczyszczanie ścieków. Wspierane powinny być jedynie te projekty, które będą zakładać budowę wodociągów wraz z kanalizacją. Naszym zdaniem należy promować odejście od budowy powierzchni utwardzonych, np. betonowych czy brukowanych parkingów, szczególnie na terenach zurbanizowanych, na rzecz powierzchni przepuszczalnych w aspekcie zagospodarowania wód opadowych i obciążenia sieci kanalizacyjnej - przyczyni się to również do programu adaptacji do zmian klimatu. Uważamy, że należy zwiększyć alokację na wsparcie gospodarki odpadami, która będzie uwzględniać najbardziej przyjazne środowisku metody i całościowe koszty finansowe, społeczne i ekologiczne. Oznacza to tym samym, że wybierane do dofinansowania powinny być projekty najbardziej efektywnie wykorzystujące materiały możliwe do recyklingu oraz wykazujące się największą efektywnością energetyczną i kosztową, które wcześniej poddano szerokim konsultacjom społecznym. Dopuszczalne powinno być jedynie traktowanie postępowania z odpadami zgodnie z określoną hierarchią. Zdaniem organizacji ekologicznych konieczne jest także prowadzenie monitoringu dzikich wysypisk odpadów i zagospodarowanie odpadów z rolnictwa do kompostowania (odpady organiczne, kiszonki, siano, itp.).

### **Zrównoważony transport**

Aby zapewnić rozwiązania transportowe zgodne z zasadą ekorozwoju organizacje ekologiczne postulują, aby zwrócono większą uwagę na wsparcie budowy ścieżek rowerowych w miastach oraz łączących lokalizacje turystyczne. Należy także wspierać tworzenie wypożyczalni rowerów, ścieżek rowerowych i systemów park'n'ride, bike'n'ride.

Naszym zdaniem, potrzebne jest także realne wsparcie dla rewitalizacji, modernizacji i odbudowy linii kolejowych, a także wspieranie budowy centrów przeładunkowych. W planowaniu ruchu kolejowego (rozkłady jazdy, przewóz rowerów) należy także wziąć pod uwagę charakterystykę ruchu turystycznego.

Kolejnym priorytetem powinno stać się wspieranie działań na rzecz rozwiązań eliminujących i łagodzących negatywne oddziaływanie infrastruktury transportowej na środowisko, takich jak np. eliminacja ruchu tranzytowego z obszarów cennych przyrodniczo, ograniczanie użytkowania dróg przebiegających przez obszary cenne tylko do potrzeb lokalnych i turystycznych. Dla przeładowanych i zniszczonych podlaskich dróg tranzytowych jedynym ratunkiem jest skuteczna realizacja akcji „Tiry na tory”.

## 2.11. Pomorski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Organizacje pozarządowe z nadzieją przyjmują zmiany zapisów w RPO WP w zakresie efektywności energetycznej i OZE oraz celów szczegółowych Programu w tym obszarze w stosunku do RPO województwa na lata 2007-2013. Jednakże aby wdrożenie założeń dotyczących efektywności energetycznej oraz OZE mogło być skuteczne, postulujemy, aby uwzględnić kwestie efektywności energetycznej i OZE we wszystkich osiach priorytetowych RPO WP, również tych związanych z zatrudnieniem, poprzez położenie szczególnego nacisku na tworzenie zielonych miejsc pracy związanych z wytwarzaniem, obsługą i serwisowaniem urządzeń i systemów do produkcji energii z OZE. Nacisk należy położyć także na wprowadzanie systemów zarządzania energią (w tym *smart metering*) oraz głęboką modernizację energetyczną budynków i modernizację etapową. Dla projektów z zakresu modernizacji energetycznej koszty kwalifikowane powinny obejmować także informację/edukację skierowaną do użytkowników i osób odwiedzających budynki. Wśród projektów z zakresu OZE należy preferencyjnie traktować projekty wykorzystujące biomasę pochodzącą z czynnej ochrony przyrody.

### **Ochrona różnorodności biologicznej**

W RPO WP uwzględniono priorytet 6.4 *Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych także poprzez program Natura 2000 i zieloną infrastrukturę*, zaś zadeklarowany planowany zakres wsparcia ma być skierowany na czynną ochronę przyrody, w szczególności parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody. Jednakże wskaźniki zarówno rezultatu jak i produktu odnoszą się jedynie do powierzchni terenów zielonych w miastach, liczby ustanowionych planów ochrony parków krajobrazowych oraz długości utworzonych szlaków turystycznych – żaden z nich nie odnosi się bezpośrednio do celów wymienionych w tytule priorytetu. Oznacza to ryzyko, iż mimo deklarowanej możliwości wsparcia projektów realnie przywracających różnorodność biologiczną, projekty, które będą przyczyniać się do realizacji wskaźników nie będą realizować tego celu.

### **Gospodarka wodno-ściekowa**

W kryteriach wyboru projektów warto przyznać dodatkowe punkty projektom realizowanym na szczególnie wrażliwych środowiskowo obszarach, takich jak obszary *Natura 2000*. Warto przede wszystkim uruchomić dofinansowanie budowy oczyszczalni przydomowych (np. poprzez projekty składane przez gminy)

### **Gospodarka odpadami**

Główne cele interwencji realizowane w ramach priorytetu inwestycyjnego 6.1 (*Inwestowanie w sektor gospodarki odpadami celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych określonych przez państwa członkowskie*) są zgodne z hierarchią postępowania z odpadami w UE, tj.: zapobieganie powstawaniu odpadów, przygotowanie do ponownego ich użycia oraz intensyfikacja odzysku odpadów, a tym samym ograniczenie ich ilości na składowiskach. Brak jest jednak odzwierciedlenia tych celów we wskaźnikach. Sam wskaźnik „udział masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania do masy tych odpadów wytworzonych w 1995 r.” nie pokazuje w jaki sposób i czy w ogóle zapobiegano powstawaniu odpadów, czy zapewniono odpowiednie poziomy odzysku i recyklingu.

### **Zrównoważony transport**

Na terenie województwa pomorskiego istnieją liczne zadrzewienia przydrożne, często utworzone przez stare drzewa, o dużej wartości przyrodniczej, kulturowej i krajobrazowej. Są siedliskiem wielu gatunków chronionych oraz korytarzami ekologicznym dla licznych gatunków zwierząt, grzybów, roślin, w tym chronionym prawem krajowym i europejskim, np. pachnicy. Służą one jako „zielona infrastruktura” dostarczająca licznych usług ekosystemowych. Inwestycje drogowe i inne wykonywane w pasach drogowych (np. światłowodowy, kanalizacje) są zagrożeniem dla drzew rosnących w pasie drogowym lub w jego pobliżu.

Proponuje się wprowadzenie kryterium strategicznego, dodatkowo punktowanego przy ocenie projektu: założenie alei i jej pielęgnacja co najmniej w okresie 10 lat, w przypadku nowobudowanych ciągów komunikacyjnych oraz istniejących dróg, przy których nie występują aleje; kryterium dostępu: opis wpływu inwestycji na zadrzewienia przydrożne. W przypadku inwestycji, w których istnieje konieczność wycinki drzew przydrożnych, należy zaplanować odtwarzanie alei. Inwestycje powinny uwzględniać monitoring i pielęgnację nowych nasadzeń.

### **Edukacja ekologiczna**

Zaplanowane powinny zostać środki umożliwiające podjęcie działań zwiększających świadomość ekologiczną mieszkańców Pomorza w zakresie: praktycznej wiedzy o zrównoważonym rozwoju, zmianach klimatu, utracie bioróżnorodności, ochronie przyrody, w tym sieci *Natura 2000*, odnawialnych źródeł energii, gospodarce odpadowej i transporcie – ukierunkowane na zmianę postaw, efektywne wykorzystanie zasobów. Bez podniesienia świadomości ekologicznej mieszkańców Pomorza, którzy będą odbiorcami wdrażanych w ramach Programu ekologicznych rozwiązań, zagrożone może być osiągnięcie niektórych wskaźników zaplanowanych w ramach RPO WP.

## 2.12. Świętokrzyski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Organizacje pozarządowe z nadzieją przyjmują zapisy RPO WŚ w zakresie efektywności energetycznej i OZE w ramach osi priorytetowej 3 - *Efektywna i zielona energia*. Popieramy, oczekując przeniesienia założeń do uszczegółowień Programu (w tym do kryteriów wyboru projektów, a nie tylko w osi priorytetowej 3), zaplanowanie dofinansowania na działania takie jak kompleksowa modernizacja energetyczna budynków użyteczności publicznej oraz budynków mieszkalnych, instalacje OZE w modernizowanych energetycznie budynkach, wsparcie dla realizacji planów niskoemisyjnych (w tym działań informacyjno-promocyjnych, kampanii promujących budownictwo zero-emisyjne i inwestycje w zakresie budownictwa pasywnego i modernizacji oświetlenia miejskiego), wsparcie dla ekologicznego transportu publicznego, wsparcie dla tworzenia zielonych miejsc pracy poprzez budowę instalacji do produkcji biokomponentów i biopaliw oraz budowę/modernizację zakładów do produkcji urządzeń OZE.

Niezależnie od powyższego, apelujemy o uwzględnienie w RPO WŚ lub/i nadanie właściwego znaczenia strategiom niskoemisyjnym, głębokiej modernizacji energetycznej budynków i modernizacji etapowej oraz wprowadzaniu systemów zarządzania energią (w tym *smart meteringu*).

Należy również, biorąc pod uwagę siedmioletnią perspektywę wdrażania RPO WŚ, zaplanować wsparcie dla prosumenckiej energetyki odnawialnej. W początkowym okresie, aby zainicjować inwestycje w mikroinstalacje i rozpocząć proces ich urynkowania i spadku kosztów, niezbędne jest zniesienie barier administracyjnych i stworzenie odpowiedniego systemu wsparcia oraz realizacja pilotażowych i pomostowych programów dotacji dla mikroinstalacji OZE oraz dla mikrosieci i systemów magazynowania energii.

### **Ochrona różnorodności biologicznej**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007-2013 postrzega jako barierę dla rozwoju gospodarczego regionu niedostateczne „wyposażenie w infrastrukturę turystyczną, co uniemożliwia efektywne wykorzystanie bogatych zasobów środowiska naturalnego (...) istniejących w regionie”, nie pochyłając się ani na chwilę nad koniecznością ochrony tych zasobów, przeciwdziałaniu utracie różnorodności biologicznej, ograniczaniu presji na środowisko poprzez stosowne ukierunkowanie rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki itp. RPO WŚ musi wychodzić naprzeciw, zdecydowanie bardziej niż w aktualnej perspektywie finansowej, problemowi utraty różnorodności biologicznej – ochronie cennych przyrodniczo gatunków i siedlisk, ochronie i przywracaniu ciągłości korytarzy ekologicznych, minimalizacji i kompensacji skutków rozwoju infrastrukturalnego i presji na środowisko wywołanych rozwojem gospodarczym. Organizacje pozarządowe apelują, by w latach 2014-2020 zabezpieczyć wdrażanie RPO WŚ w obszarze ochrony przyrody, starannie projektując warunki tego wdrażania w oparciu o rozpoznanie potrzeb i uwarunkowań organizacyjnych potencjalnych beneficjentów.

### **Gospodarka wodno-ściekowa**

Licząc na stworzenie skutecznych ram wdrażania w uszczegółowieniach RPO WŚ (w tym także stosowne rozszerzenie wskaźników monitorowania), oceniamy pozytywnie zaplanowane wsparcie dla przydomowych oczyszczalni ścieków na obszarach, na których zakładanie sieci kanalizacyjnych nie ma ekonomicznego lub/i technicznego uzasadnienia. Apelujemy o rozszerzenie wsparcia w tym zakresie dla oczyszczalni ekologicznych. Wnoskujemy o rozszerzenie działań związanych z kanalizacją i oczyszczaniem ścieków o działania wychodzące naprzeciw problemowi zagospodarowania wód opadowych na terenach zurbanizowanych, gęsto zaludnionych lub/i ze znaczną ilością powierzchni nieprzepuszczalnych.

### **Gospodarka odpadami**

Organizacje pozarządowe pozytywnie oceniają kontynuację, w perspektywie finansowej 2014-2020, wsparcia środkami UE działań w sektorze gospodarki odpadami. Wnosimy, by w typach przedsięwzięć zostały docelowo uwzględnione również: wdrażanie nowych technologii w zakresie odzysku, recyklingu i zmniejszania ilości odpadów (włączając odzysk energii), zamykanie i rekultywacja składowisk nie spełniających wymagań ochrony środowiska, zagospodarowanie osadów ściekowych oraz budowa, rozbudowa i modernizacja regionalnych zakładów gospodarki odpadami.

### **Zrównoważony transport**

RPO WŚ słusznie zauważa, że dostępność transportowa jest czynnikiem „wpływającym na wielopłaszczyznowy rozwój (...) regionu” oraz „im większa dostępność transportowa, tym lepsze potencjalne warunki rozwoju demograficznego i gospodarczego”. Niestety, opis osi priorytetowej 5 - *Nowoczesna komunikacja* oraz wzmianki dotyczące transportu w osiach priorytetowych 3 - *Efektywna i zielona energia* oraz 6 - *Rozwój miast* świadczą o tym, że dostępność transportowa nie jest rozumiana w Programie w kontekście zapewnienia mieszkańcom regionu dostępu, w rozsądnym czasie, do ośrodków wzrostu, rynków pracy, edukacji i usług. Organizacje pozarządowe apelują o modyfikację RPO WŚ w obszarze wspierającym transport i nadanie należytej wagi projektom w zakresie transportu publicznego – dostępnego zarówno dla mieszkańców miast i wsi województwa (poprzez inwestycje w ciągi pieszo-rowerowe, tabor transportu publicznego).

## Edukacja ekologiczna

Oczekujemy, że kształcenie w tym zakresie, na bardziej jednak specjalistycznym poziomie, ukierunkowane na zdobywanie kompetencji, szkolenie kadr i/lub wspieranie zielonych miejsc pracy, znajdzie odzwierciedlenie we wszystkich osiach priorytetowych RPO WŚ. Realizacja zasady zrównoważonego rozwoju na wszystkich poziomach wdrażania Programu nie będzie możliwa bez działań edukacyjnych i rozwijających kompetencje w aspekcie środowiskowym.

## Adaptacja do zmian klimatu a horyzontalne wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju

Jednym z celów szczegółowych osi priorytetowej 4: *Dziedzictwo naturalne i kulturowe* jest tworzenie systemów przeciwdziałania skutkom klęsk żywiołowych oraz usuwania następstw katastrof. Należy stwierdzić, że cel ten nie odpowiada w pełni wyzwaniu, jakim jest adaptacja do zmian klimatu. Program, w aktualnej swej wersji, ogranicza się jedynie do wskazania działań dotyczących „infrastruktury form małej retencji oraz wsparcia systemu ratowniczego w sytuacjach nagłego wystąpienia zjawisk katastrofalnych”, przy czym „interwencja (...) ukierunkowana będzie na budowę lub modernizację małej retencji”, a wsparcie dla służb ratowniczych będzie „uzupełnieniem tego priorytetu [inwestycyjnego]”. W najważniejszych typach przedsięwzięć wymieniono budowę i modernizację wielofunkcyjnych zbiorników małej retencji, co sugeruje, że wsparcie ograniczy się do tego rodzaju inwestycji, co w żaden sposób nie przyczyni się do ograniczania ryzyka wystąpienia powodzi i nie jest działaniem adaptacyjnym do zmian klimatu. Postulujemy, aby w ramach przedsięwzięć z zakresu ochrony przeciwpowodziowej, dostosowania do zmian klimatu i łagodzenia ich skutków ograniczyć się, w oparciu o mierzalne i weryfikowalne kryteria, do faktycznego zarządzania ryzykiem powodziowym i ograniczania go, kładąc nacisk na kompleksowe rozwiązania w skali zlewni, a także działania adaptacyjne w oparciu o funkcje ekosystemów na obszarach zagrożonych, z uwzględnieniem przydatności stosowanych rozwiązań w okresie suszy.

Należy przewidzieć wsparcie dla renaturyzacji cieków wodnych, renaturyzacji i ochrony terenów zalewowych i obszarów podmokłych, zwiększania rozstawu wałów, budowy polderów na zawałach czy zbiorników suchych. Zarządzanie ryzykiem powodziowym (i ograniczanie skutków suszy) musi uwzględniać również zagospodarowanie wód opadowych na terenach zamieszkałych. Należy dopuścić wsparcie dla modernizacji funkcjonujących systemów melioracji, tak by mogły pełnić funkcje nawadniające – wykorzystywać w okresie suszy zmagazynowaną wodę. W ramach przeciwdziałania suszy należy rozważyć budowę podziemnych zbiorników retencyjnych, niepodatnych na parowanie.

Organizacje pozarządowe apelują również, by wszystkie inwestycje infrastrukturalne RPO WŚ, w tym transportowe, były odporne na zmiany klimatu, zwłaszcza w kontekście wezbrań i zjawisk związanych z deszczami nawalnymi i nie generowały ryzyka wystąpienia podtopień i wezbrań.



Jeziro Dłużek - fo. S. Czachorowski

## 2.13. Warmińsko-Mazurski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Konieczne jest zbudowanie atrakcyjnych narzędzi wsparcia nowych instalacji OZE, z preferencją form prawnych, w które włączone byłyby społeczności lokalne (firmy, spółdzielnie, NGO, itp.); powinno to być skorelowane z preferencyjnymi kredytami, np. od NFOŚiGW, WFOŚiGW, BOŚ. Istotne jest także wsparcie tworzenia lokalnych grup producentów OZE. Podczas oceny projektów należy zwrócić szczególną uwagę na zasadność zakupu wyposażenia pod kątem efektywności energetycznej (we wszystkich osiach priorytetowych). Niezbędna jest kampania informacyjna/edukacyjna dot. oszczędności energii, OZE oraz skutków środowiskowych produkcji energii z różnych źródeł, jak również kampania dotycząca efektywności i wpływu na środowisko urządzeń zasilanych różnymi rodzajami energii.

Wspierać należy tworzenie w odpowiednich lokalizacjach kompostowni z odzyskiem gazów i ciepła, szczególnie na terenach wiejskich, gdzie powstają duże ilości odpadowej biomasy. Wspierać i promować należy także pozyskiwanie ciepła z lokalnych źródeł odnawialnych i ograniczanie współspalania.

Do OZE nie należy jednak podchodzić bezkrytycznie, postulujemy wykluczenie z finansowania RPO budowy farm wiatrowych lub pojedynczych wiatraków, jeżeli inwestycja jest realizowana na terenie *Natura 2000* lub w jego otulinie. Ma to szczególnie duże znaczenie dla woj. warmińsko-mazurskiego, charakteryzującego się wyjątkowymi walorami krajobrazowymi.

Koszty kwalifikowalne projektów termomodernizacyjnych powinny obejmować również działania informacyjne i edukacyjne, skierowane zarówno do użytkowników i interesantów obiektów, jak i otoczenia zewnętrznego, społeczności lokalnej.

Patrząc perspektywicznie na cały okres programowania do 2020 roku zapisy RPO powinny uwzględniać wsparcie dla prosumenckiej energetyki odnawialnej. Konieczne jest zniesienie barier administracyjnych i stworzenie odpowiedniego systemu wsparcia oraz realizacja pilotażowych i pomostowych programów dotacji dla mikroinstalacji OZE oraz dla mikrosieci i systemów magazynowania energii.

### **Ochrona przyrody, różnorodności biologicznej i edukacja ekologiczna**

Dla zachowania bioróżnorodności regionu Warmii i Mazur wskazanych jest szereg działań obejmujących m.in. właściwe zarządzanie środowiskiem przyrodniczym, ze szczególnym uwzględnieniem waloryzacji przyrodniczej regionu, przygotowania planów dotyczących obszarów cennych przyrodniczo oraz monitoringu zasobów przyrodniczych, a także programów ochrony krajobrazu i bioróżnorodności. Postulujemy, aby skupić się na kwestii rozwoju sfery gospodarczej bazującej na potencjale przyrodniczym, uwzględniającej zwłaszcza możliwości rozwoju pro-przyrodniczego produktu turystycznego oraz sektora OZE oraz potrzebę ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych. Należy podjąć także działania w zakresie czynnej ochrony przyrody, w tym obejmujące renaturyzację, ochronę siedlisk i gatunków, przebudowę drzewostanów, tworzenie korytarzy ekologicznych oraz działania adaptacyjne dotyczące zmian klimatu w aspekcie przyrodniczym. Nie mniej niezbędnym elementem jest budowanie świadomości społecznej dotyczącej środowiska przyrodniczego, potrzeby jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia infrastruktury służącej rozwojowi turystyki przyrodniczej oraz zmniejszeniu antropopresji na obszary cenne przyrodniczo, promocji typów aktywności turystycznej przyjaznej dla przyrody oraz budowania społecznej akceptacji dla ochrony przyrody poprzez tworzenie zielonych miejsc pracy i zielonych umiejętności bazujących na wykorzystaniu walorów przyrodniczych.

Postulujemy ponadto, aby w celu tematycznym 6, priorytet inwestycyjny 6.3, uwzględnić kampanie informacyjne i edukacyjne zmierzające do ochrony dziedzictwa naturalnego, jakim jest niezmienny stan ekosystemów i bioróżnorodność. W osi priorytetowej 5 zaś kluczowe powinno być uwzględnienie finansowania miękkich działań edukacyjnych i informacyjnych z EFS oraz przewidzenie we wszystkich punktach kampanii edukacyjnych/informacyjnych jako odrębnych projektów oraz jako elementów projektów inwestycyjnych.

### **Gospodarka wodno-ściekowa i gospodarka odpadami**

W regionie w którym występuje tak wiele cieków i zbiorników wodnych, modernizacja urządzeń melioracyjnych powinna być prowadzona tylko na potrzeby retencji wód, w żadnym wypadku w celu pogłębiania i odmulania rzek, które najczęściej kończą się degradacją ekologiczną koryta. W projektach nie można uwzględniać odbudowy melioracji (często jest to odtwarzanie starych rozwiązań, które są już przestarzałe i niezasadne), natomiast korzystne jest wsparcie retencjonowania i oczyszczania deszczówki, wykorzystanie wody deszczowej, wsparcie budowy małych zbiorników retencyjnych zwiększających różnorodność biologiczną i prowadzenie renaturyzacji terenów zalewowych.



### Zrównoważony transport

Szczególnie na obszarach miejskich transport powoduje duże uciążliwości dla mieszkańców, jest źródłem szkodliwych emisji, a poza obszarami zabudowanymi przecina szlaki migracyjne zwierząt. Z przyczyn zarówno ekologicznych, jak i komfortu życia ludzi, korzystne jest ograniczanie transportu indywidualnego i zastąpienie go transportem zbiorowym. Jednak zdaniem mieszkańców lokalnych transport publiczny jest zbyt drogi, a połączenia niedogodne. Stary tabor również nie przyciąga nowych klientów, więc coraz więcej osób wybiera własne samochody. Aby odwrócić ten trend konieczne jest zwiększenie dotacji dla transportu publicznego, zarówno samochodowego w miastach i na trasach regionalnych, a przede wszystkim rozwój kolei.

Należy wspierać działania na rzecz rozwiązań eliminujących i łagodzących negatywne oddziaływanie infrastruktury transportowej na środowisko (np. eliminacja ruchu tranzytowego z obszarów cennych przyrodniczo, ograniczanie użytkowania dróg przebiegających przez obszary cenne tylko do potrzeb lokalnych i turystycznych).



Obszar Ochrony Ścisłej „Zalewy Nadwarciańskie”, Wielkopolski Park Narodowy - fot. Radomil

## 2.14. Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Kwestia, na którą w szczególności zwracają uwagę organizacje pozarządowe, to konieczność ograniczenia tzw. niskich emisji. W ramach obecnego projektu ma to zostać osiągnięte za pomocą wsparcia wymiany instalacji ciepłowniczych i infrastruktury energetycznej. Nie jest jednak jasno określone, czy samorządy, jako beneficjenci tego priorytetu, utworzą programy wsparcia dla indywidualnych mieszkańców, co było i jest konieczne również w innych województwach borykających się z tym problemem. Za niską emisję w dużej mierze w tych regionach odpowiadają przestarzałe instalacje grzewcze w indywidualnych gospodarstwach domowych, których właściciele nie stać na inwestycje w bardziej ekologiczne i energooszczędne rozwiązania. Priorytet 4.5, bezpośrednio odnoszący się do niskich emisji - *promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, w tym wspieranie zrównoważone multimodalnej mobilności miejskiej i działań adaptacyjnych mających oddziaływanie łagodzące na zmiany klimatu* - zakłada wsparcie przede wszystkim w zakresie transportu miejskiego; wymianę taboru, przebudowę infrastruktury w celu ograniczenia ruchu czy energooszczędne oświetlenie. Organizacje pozarządowe krytykują brak wyraźnego wyszczególnienia inwestycji w transport rowerowy, który powinien być częścią całościowych strategii zmian systemów transportowych w miastach.

### **Ochrona różnorodności biologicznej, edukacja ekologiczna**

Autorzy projektu RPO słusznie diagnozują, że choć w woj. wielkopolskim niemalże 1/3 obszaru województwa to obszary objęte różnymi krajowymi formami ochrony przyrody, to nadal brak zwartej struktury obszarowej, presja urbanizacji czy nierozsądna działalność turystyczna nie pozwalają w należyty sposób zapewnić protekcji dla bioróżnorodności biologicznej. Organizacje pozarządowe zauważają, że należałoby w tym wypadku wdrażać podejście całościowe: jeszcze raz dokonać solidnej inwentaryzacji i opracowań naukowych poszczególnych obszarów i wyznaczyć dla nich ścieżkę ochrony z odpowiednio dobranymi rozwiązaniami oraz monitoringiem. Częściowo na powyższe problemy odpowiadają proponowane w RPO działania: inwentaryzacja przyrodnicza gmin oraz opracowanie planów dla obszarów chronionych. Należałoby się spodziewać, że w prace te zostaną włączone organizacje pozarządowe, ekolodzy i przyrodnicy z regionu. Konieczne jest również zagwarantowanie stałości alokacji funduszy na ochronę różnorodności biologicznej. Aby dostępne środki wykorzystać jak najbardziej efektywnie niezbędne jest zaprojektowanie odpowiednich warunków realizacji tego typu projektów. W szczególności, należy zapewnić odpowiednie warunki do korzystania z tych środków organizacjom pozarządowym, które mogą być efektywnym beneficjentem funduszy unijnych w ramach projektów przyrodniczych. W ramach wspomnianego priorytetu jako działania zdefiniowano również wsparcie edukacji ekologicznej. Jest to bardzo dobry krok, organizacje współpracujące w ramach Związku Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć zauważają jednak, że realną alokację środków na działania w ramach edukacji ekologicznej zapewniłoby jedynie jej w osobnym priorytecie. Edukacja ekologiczna powinna być samodzielnym działaniem, finansowanym także ze środków EFS, którego znaczną częścią w okresie 2014-2020 dysponować będą samorządy wojewódzkie w ramach RPO.

### **Gospodarka wodno-ściekowa, gospodarka odpadami**

W zakresie gospodarki odpadami, przestrzegana powinna być unijna hierarchia postępowania z odpadami, gdzie na pierwszy plan wysuwa się zapobieganie powstawaniu odpadów, następnie ich ponowne wykorzystanie i przygotowanie do recyklingu (3R – reduce, reuse, recycle). Hierarchia ta musi znaleźć odzwierciedlenie nie tylko w tekście RPO WW 2014-2020, ale również w alokacji funduszy na poszczególne rodzaje projektów. Nie sposób również nie wspomnieć w tym miejscu o kluczowej roli edukacji ekologicznej – bez kształtowania odpowiednich nawyków nie ma szans na zmniejszenie ilości powstających odpadów czy znaczące podniesienie poziomu recyklingu. Jeśli chodzi o gospodarkę wodną, w RPO dla województwa wielkopolskiego słusznie zauważono, że nadal istnieją ogromne potrzeby w zakresie zmniejszenia presji na środowisko ze strony sektora komunalnego. Tylko niewiele ponad 60% osób w regionie korzysta z oczyszczalni ścieków, podczas gdy ponad 90% ludności korzysta z sieci wodociągowej. Według organizacji ekologicznych, wsparcie dla gospodarki wodno-ściekowej w ramach RPO WW uwzględniać powinno najbardziej efektywne ekonomicznie i środowiskowo rozwiązania, dostosowane do specyfiki danego obszaru. Przykładowo, w słabo zaludnionych miejscach bardziej opłacalne niż rozbudowa sieci kanalizacyjnej może być wsparcie dla budowy przydomowych oczyszczalni ścieków. Mimo deklarowanych korzyści z proponowanych w ramach RPO działań, należy wziąć pod uwagę długotrwałe korzyści zarówno dla lokalnej ludności, jak i dla środowiska. Rozproszone systemy oczyszczania ścieków stanowią też większą gwarancję bezpieczeństwa, w przypadku możliwości zanieczyszczenia wód gruntowych. Należy jednak podkreślić, że przydomowe oczyszczalnie ścieków nie mogą być stosowane w pasie o szerokości min. 100 m od linii brzegowej jezior, ze względu na potencjalne oddziaływanie na eutrofizację wód. Organizacje lokalne wskazują też na zdegradowane w regionie siedliska podmokłe i konieczność ich odtwarzania – byłoby to działanie możliwe również w ramach priorytetów ochrony środowiska. W ramach realizacji nowego RPO należy zadbać o dokładne badania zgodności wszystkich inwestycji z Ramową Dyrektywą Wodną.

## 2.15. Śląski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Na etapie uszczegółowienia Programu przygotowane powinny zostać bardziej konkretne zapisy dające wspólnotom i spółdzielniom mieszkaniowym czy gospodarstwom domowym możliwość skorzystania ze środków UE w celu przeprowadzenia modernizacji energetycznej budynków mieszkalnych. Pośród beneficjentów należy uwzględnić także podmioty realizujące usługi energetyczne (typu ESCO). Jak słusznie zauważono w projekcie RPO WŚ, z punktu widzenia potrzeby poprawy jakości powietrza na Śląsku kluczowym wyzwaniem jest jednocześnie walka z tzw. niską emisją zanieczyszczeń, w tym pyłów PM10 i PM2,5. Warto, aby w celu ograniczenia emisji zanieczyszczeń powietrza, wymiana źródła ciepła w danym budynku publicznym czy mieszkalnym realizowana była wraz z jego modernizacją energetyczną, co pozwoli obniżyć zużycie energii, a w konsekwencji wysokość rachunków płaconych przez mieszkańców czy instytucje korzystające z budynku.

Opis działania poświęconego produkcji i dystrybucji energii ze źródeł odnawialnych jest jednak, poza tym elementem, bardzo ogólny i wymaga znacznego doprecyzowania na etapie przygotowywania Szczegółowego Opisu Priorytetów. W ramach priorytetu inwestycyjnego 4.1. *Promowanie produkcji i dystrybucji odnawialnych źródeł energii* szczególny nacisk powinien zostać położony na wsparcie małych instalacji (o mocy do 200 kW). Instalacje małe, które mogą odegrać bardzo ważną rolę w budowie energetyki rozproszonej, zapewniającej poprawę regionalnego i lokalnego bezpieczeństwa energetycznego, powinny być w pierwszej kolejności wspierane ze środków europejskich.

### **Ochrona różnorodności biologicznej, edukacja ekologiczna**

Niestety, środki przeznaczone w projekcie RPO WŚ na priorytet finansowy 6.4 *Ochrona i przywrócenie bioróżnorodności, ochrona i rekultywacja gleby oraz promowanie systemów ochrony ekosystemów w tym programu Natura 2000 oraz zielonej infrastruktury* stanowią jedynie 1,1% alokacji całego Programu (38 mln euro), co stawia pod znakiem zapytania możliwość realizacji kierunków działań określonych w Strategii Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego. Alokacja na priorytet finansowy 6.4 powinna w związku z tym zostać zwiększona na etapie opracowywania Szczegółowego Opisu Priorytetów dla RPO WŚ.

Zdefiniowany w RPO WŚ zakres możliwych do sfinansowania działań związanych z ochroną różnorodności biologicznej może być dobrym punktem wyjścia do dalszych prac, jednak z pewnością nie jest wystarczający. Powinien zatem zostać rozszerzony na etapie przygotowywania Szczegółowego Opisu Priorytetów.

Powyższe zapisy kładą nadmierny nacisk na działania infrastrukturalne, podczas gdy w ramach RPO WŚ powinna być realizowana w pierwszej kolejności czynna ochrona siedlisk i gatunków przyrodniczych, niekoniecznie związana z budową czy modernizacją jakiegokolwiek infrastruktury. Podobnie jest w przypadku edukacji ekologicznej. RPO WŚ powinien umożliwiać nie tylko budowę i doposażanie ośrodków edukacyjnych, ale przede wszystkim realizację działań edukacyjnych i kampanii informacyjnych dotyczących ochrony przyrody i innych tematów z zakresu edukacji ekologicznej.

Aby środki przeznaczone na czynną ochronę przyrody zostały wykorzystane najbardziej efektywnie, konieczne jest umożliwienie finansowania przygotowania inwentaryzacji przyrodniczych i planów działań ochronnych dla poszczególnych obszarów chronionych, siedlisk, czy gatunków na obszarze województwa. Ponadto, obszarem niedostatecznie dostrzeżonym w poprzednim okresie programowania 2007-2013, który powinien otrzymać wsparcie w nowym Programie, powinna być ochrona i odtwarzanie korytarzy ekologicznych.

### **Gospodarka wodno-ściekowa, gospodarka odpadami**

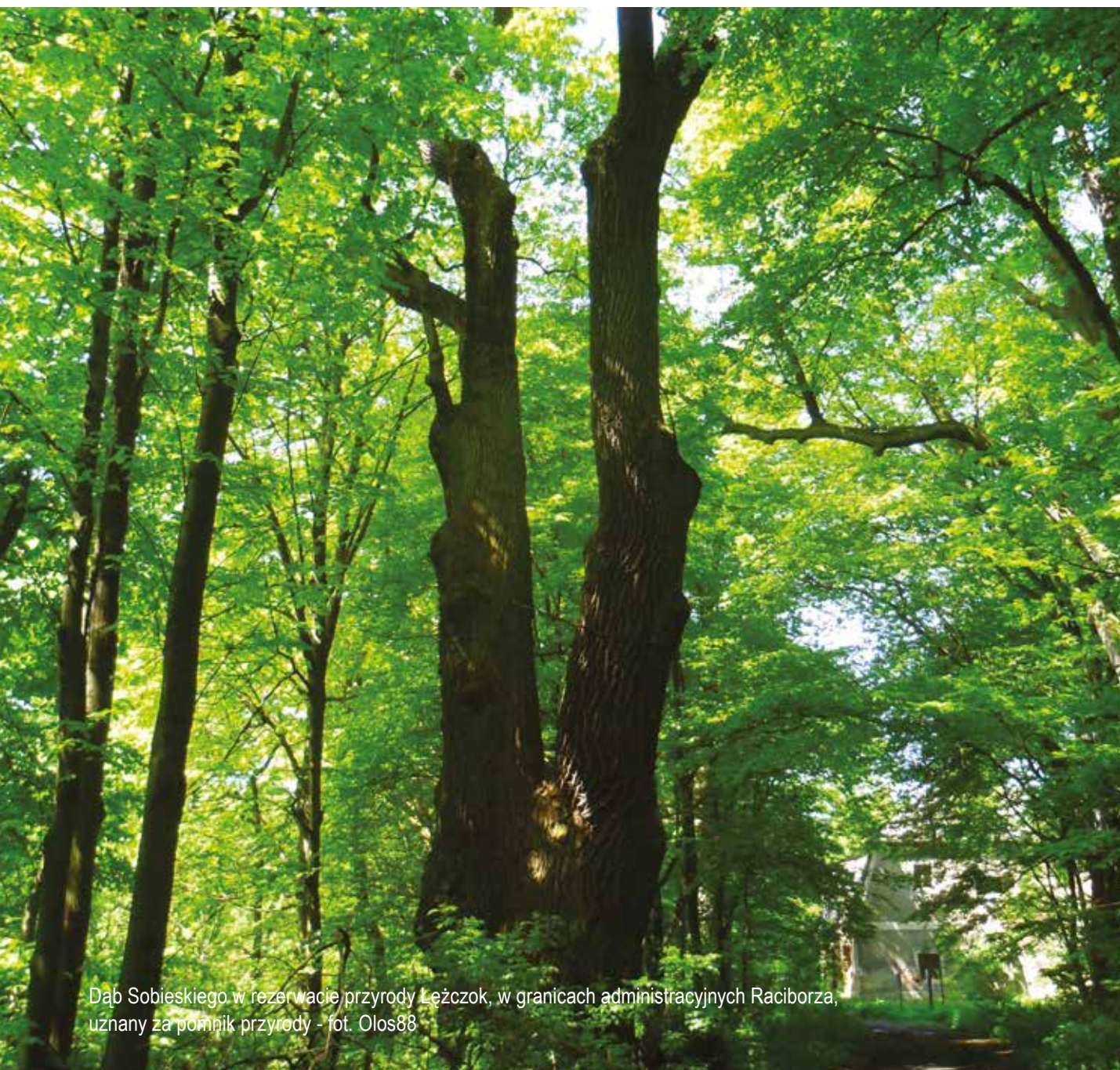
W opisie działania dotyczącego gospodarki odpadami komunalnymi zabrakło odniesienia do zapobiegania powstawaniu odpadów, ich ponownego wykorzystania i przygotowania do recyklingu. Tymczasem są to najwyższe i najważniejsze elementy hierarchii postępowania z odpadami, do której przestrzegania zobowiązują zarówno zapisy unijnej ramowej dyrektywy dotyczącej odpadów, jak i zapisy Umowy Partnerstwa. RPO WŚ powinien zagwarantować priorytetowe potraktowanie tych najbardziej pożądanych sposobów postępowania z odpadami.

Skuteczne wdrożenie nowego systemu gospodarki odpadami w Polsce wymaga wciąż dużych nakładów na edukację społeczeństwa, szczególnie w odniesieniu do uświadomienia potrzeby i prawidłowego sposobu sortowania śmieci. W opisie działania dotyczącego gospodarki odpadami znalazł się – identyczny jak dla innych działań – standardowy zapis wskazujący na możliwość zastosowania cross-financingu (finansowania, w ograniczonym wymiarze, działań typowych dla EFS). Otwiera to możliwość realizacji działań edukacyjnych jako elementu kompleksowych projektów odpadowych. Zapisy te powinny zostać rozwinięte w Szczegółowym Opisie Priorytetów dla RPO WŚ – edukacja powinna być obligatoryjnym elementem każdego projektu z zakresu gospodarki odpadami. Ponadto, niezbędne jest również umożliwienie realizacji samodzielnych kampanii informacyjno-edukacyjnych dotyczących gospodarki odpadami, skierowanych do mieszkańców Śląska.

## Zrównoważony transport

Podobnie jak w poprzednim okresie programowania 2007-2013, projekt nowego RPO WŚ koncentruje się na wsparciu infrastruktury transportu drogowego. Na jej rozwój zarezerwowano 411 mln euro z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, podczas gdy kolej może liczyć jedynie na niecałe 93 mln euro. Prowadzić to będzie do pogłębienia dominacji transportu indywidualnego i samochodu jako środka transportu zarówno pasażerów, jak i towarów, ze wszystkimi tego konsekwencjami dla środowiska i społeczności regionu (zanieczyszczenie powietrza, hałas, kongestia, wypadki drogowe, szybsza degradacja istniejących dróg). RPO WŚ powinien w większym stopniu uwzględnić potrzebę budowy zrównoważonego systemu transportu na Śląsku i odwrócenia obecnego trendu, jakim jest coraz niższy udział i słabsza pozycja transportu zbiorowego.

Działania infrastrukturalne w zakresie zrównoważonego transportu powinny być skoordynowane z działaniami organizacyjnymi promującymi zrównoważoną mobilność, włącznie z ograniczaniem i uspokajaniem ruchu samochodowego w centrach miast. Tylko w ten sposób inwestycje w transport miejski przyczynią się do ograniczenia emisji CO<sub>2</sub> i innych zanieczyszczeń powietrza, pozwalając równocześnie na poprawę jakości życia w miastach i ich obszarach funkcjonalnych.



Dąb Sobieskiego w rezerwacie przyrody Łęczczok, w granicach administracyjnych Raciborza, uznany za pomnik przyrody - fot. Olos88

## 2.16. Zachodniopomorski Regionalny Program Operacyjny

### **Efektywność energetyczna i OZE**

Organizacje ekologiczne bardzo pozytywnie oceniają sytuację, iż w zachodniopomorskim RPO III. Oś priorytetowa *Wsparcie gospodarki niskoemisyjnej* otrzymała alokację w wysokości 11,84 %, która jest trzecią pozycją pod względem wielkości (po gospodarce i transporcie). Beneficjenci będą mogli starać się o dotację z puli 189 376 416,09 euro.

Pozytywnie należy ocenić fakt, że szczególny nacisk położono na wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych. W uzasadnieniu tego priorytetu zauważa się globalny charakter zmian klimatycznych, który w sposób szczególnie wyraźny wymusza koordynację działań w wielu sektorach. Zmniejszenie emisji, w tym przede wszystkim CO<sub>2</sub> jest jednym z głównych zidentyfikowanych kierunków działań hamujących postępowanie zmian klimatycznych. Jednocześnie dla regionu coraz ważniejszą rolę zaczyna odgrywać stabilność dostaw energii. Ma być to osiągnięte poprzez rozwój alternatywnych źródeł energii w oparciu przede wszystkim o biomasę i biogaz, ponieważ tego typu źródła wytwarzają energię niezależnie od warunków atmosferycznych. Duży udział produkcji rolniczej w województwie ma zapewnić stałe dostawy surowców. Oprócz wymienionych źródeł energii wymienia się również energię słoneczną, której pozyskiwanie będzie mogło liczyć na interwencję z RPO. Zakłada się powstanie wielu niewielkich inwestycji. Dzięki dużemu rozproszeniu źródeł OZE oraz wytwarzaniu energii w niedużych jednostkach nie będą konieczne inwestycje w kosztowne linie przesyłowe. System będzie opierał się na istniejącej sieci.

Planowane inwestycje mają być impulsem dla rozwoju sektora biogospodarki w woj. zachodniopomorskim, gdzie stanowi regionalną specjalizację. W celu uzyskania stabilności dostaw energii dopuszcza się konstruowanie modeli hybrydowych, łączących energię z różnych źródeł adekwatnie do lokalnych potrzeb. Dotowane będą również instalacje produkujące prąd wyłącznie na własne potrzeby. W omawianym okresie finansowania nie przewiduje się finansowania farm wiatrowych, ponieważ ich gwałtowny rozwój napotkał na problemy z odbiorem energii do sieci oraz problemy środowiskowe. Grono beneficjentów zarysowane zostało bardzo szeroko. W zasadzie wykluczone zostały jedynie osoby fizyczne.

Kolejnym priorytetem będzie promowanie efektywności energetycznej i korzystania z odnawialnych źródeł energii w przedsiębiorstwach, a celem zmniejszenie zasobochłonności MŚP. Kategoriami wsparcia w tej osi będą termomodernizacje budynków przemysłowych, handlowych i usługowych, wdrażanie technologii oszczędzających zużycie energii elektrycznej, ciepłej i/lub wody. Za główny cel postawiono sobie także zmniejszenie energochłonności budynków publicznych i mieszkaniowych.

### **Ochrona różnorodności biologicznej, edukacja ekologiczna**

W ramach priorytetu inwestycyjnego 6.3. *Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego*, dla którego określono następujące cele: zwiększenie turystyczno-kulturalnej atrakcyjności regionu oraz zwiększenie jakości świadczonych usług przez kluczowe instytucje kultury, postuluje się, aby ochroną objąć również tradycyjne formy krajobrazu, charakterystyczne dla Pomorza Zachodniego. Stanowią one część dziedzictwa kulturowego i naturalnego regionu.

### **Zrównoważony transport**

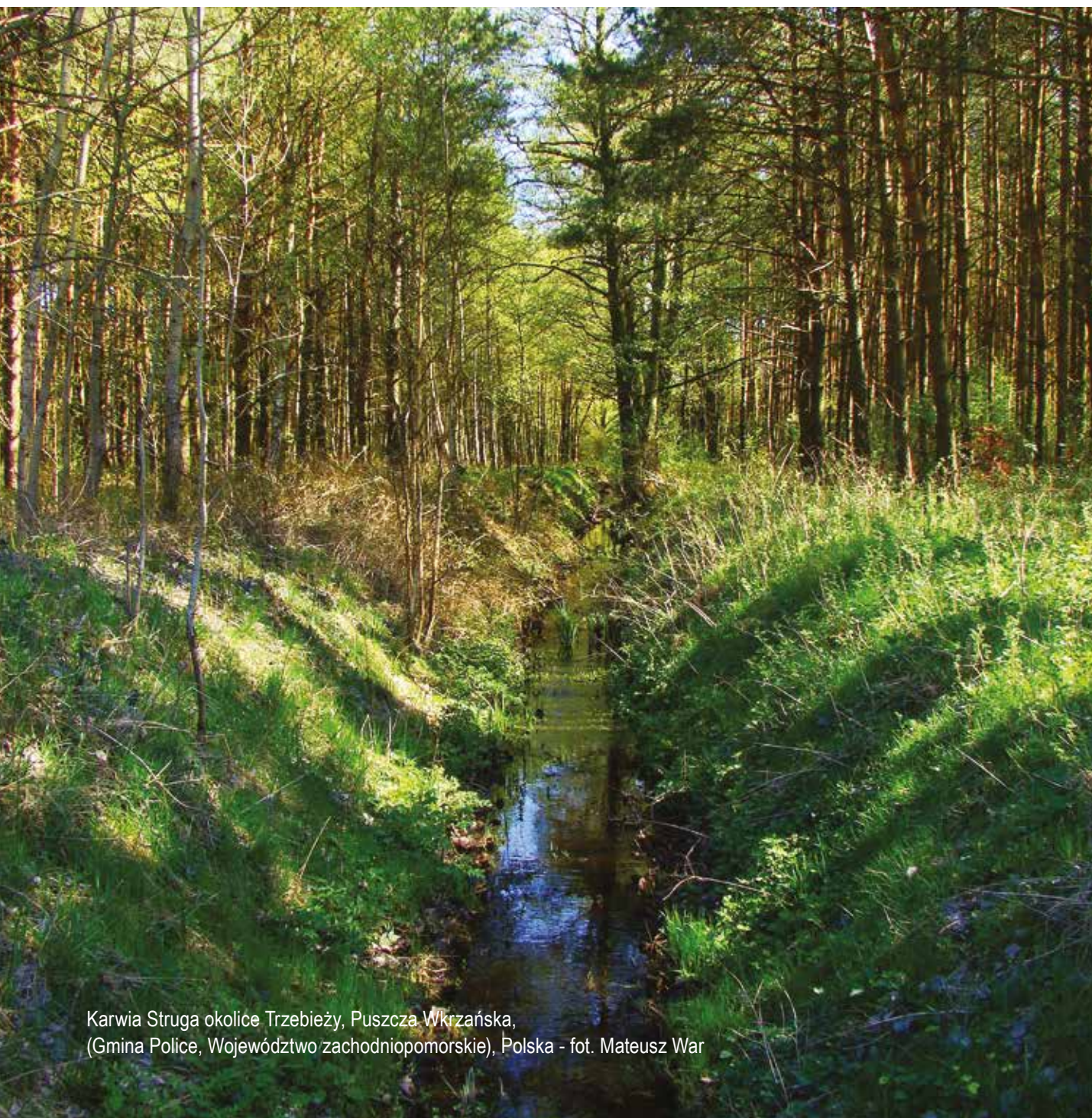
W ramach inwestycji drogowych należy podkreślić, już na etapie kryteriów oceny projektów, konieczność przestrzegania wymogów ochrony zwierząt, np. ochrony płazów, budowy „przejeżdź dla zwierząt” w miejscu przecięcia dróg z korytarzem ekologicznym, opracowanie systemu wykrywania i monitoringu, w których miejscach system dróg koliduje z siecią korytarzy ekologicznych, a także wprowadzenie konieczności wykonania wstępnych analiz dotyczących faktycznej potrzeby remontu drogi.

Ponadto na terenie województwa zachodniopomorskiego istnieją liczne zadrzewienia przydrożne, często utworzone przez stare drzewa, o dużej wartości przyrodniczej, kulturowej i krajobrazowej. Są siedliskiem wielu gatunków chronionych oraz korytarzami ekologicznymi dla licznych gatunków zwierząt, grzybów, roślin, w tym chronionym prawem krajowym i europejskim, np. pachnicy. Służą one jako zielona infrastruktura dostarczająca licznych usług ekosystemowych. Inwestycje drogowe i inne wykonywane w pasach drogowych (np. światłowody, kanalizacje) są zagrożeniem dla drzew rosnących w pasie drogowym lub w jego pobliżu.

Proponuje się wprowadzenie kryterium strategicznego dodatkowo punktowanego przy ocenie projektu: założenie alei i jej pielęgnacja co najmniej w okresie 10 lat, w przypadku nowobudowanych ciągów komunikacyjnych oraz istniejących dróg, przy których nie występują aleje; kryterium dostępu: opis wpływu inwestycji na zadrzewienia przydrożne. W przypadku inwestycji, w których istnieje konieczność wycinki drzew przydrożnych, należy zaplanować odtwarzanie alei. Inwestycje powinny uwzględniać monitoring i pielęgnację nowych nasadzeń.

### Adaptacja do zmian klimatu

Sam problem adaptacji do zmian klimatu nie został w zachodniopomorskim RPO wydzielony, ujęto go w Osi 3. *Wsparcie gospodarki niskoemisyjnej*. Ze względu na dość zróżnicowane zjawiska pogodowe zachodzące w skali regionu, zdaniem organizacji ekologicznych należy skupić działania na rozwijaniu działań interdyscyplinarnych, obejmujących planowanie przestrzenne, systemy ubezpieczeń, edukację, systemy alarmowe, organizację sprawnej ewakuacji, budownictwo hydrotechniczne oraz przywrócenie naturalnych obszarów retencyjnych zniszczonych przez melioracje, obwałowania i regulację rzek. Działania retencyjne są tylko jednym z szeregu czynności, które mogą ochronić przed skutkami powodzi. Z działań technicznych należy skupić się na zwiększaniu rozstawu istniejących wałów, budowie polderów we wszystkich miejscach, gdzie wały „chronią” obszary nie zabudowane lub ekstensywnie wykorzystywane np. łąki, budowy suchych zbiorników retencyjnych, ograniczanie powierzchni nieprzepuszczalnych w miastach.



Karwia Struga okolice Trzebieży, Puszcza Wkrzańska,  
(Gmina Police, Województwo zachodniopomorskie), Polska - fot. Mateusz War

**Stanowiska dotyczące Regionalnych Programów Operacyjnych zostały wypracowane na 16 warsztatach regionalnych, w których wzięło udział łącznie 269 osób. W wypracowanie i konsultacje Stanowisk zaangażowane były następujące organizacje:**

Barwickie Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych Razem, Barwice; Bractwo Czarnej Wody, Osie; Centrum Ochrony Mokradeł, Warszawa; Centrum Rozwiązań Systemowych, Wrocław; Dolnośląski Klub Ekologiczny, Wrocław; Elckie Stowarzyszenie Ekologiczne, Elk; Federacja Zielonych Gaja, Szczecin; Fundacja „Miłosierdzie i Wiedza”, Szczecinek; Fundacja „Tradycyjna Zagroda”, Kańczuga; Fundacja Aeris Futuro, Kraków; Fundacja Albatros, Dywity; Fundacja Alma, Toruń; Fundacja Biuro Inicjatyw Społecznych, Kraków; Fundacja Client Earth, Warszawa; Fundacja Doliny Baryczy, Milicz; Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Bircza; Fundacja Ekologiczna ARKA, Bielsko-Biała; Fundacja Ekologiczna, Legnica; Fundacja Ekologiczny Serwis Prawny, Kraków; Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok; Fundacja EkoRozwoju, Wrocław; Fundacja Europejskie Centrum Współpracy Młodzieży, Toruń; Fundacja Fundusz Partnerstwa, Kraków; Fundacja Greenmind, Warszawa; Fundacja Greenpeace Polska, Warszawa; Fundacja H2O, Opole; Fundacja Instytut Myśli Obywatelskiej im. Stańczyka, Kraków; Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa; Fundacja Młodzieżowe Centrum Wiedzy i Innowacji, Toruń; Fundacja na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii, Katowice; Fundacja Nauka dla Środowiska, Koszalin; Fundacja Piaskowy Smok, Katowice; Fundacja Przyrodnicza „Pro Natura”, Trzcinnica Wołowska; Fundacja Rozwoju Gmin Polskich, Kraków; Fundacja Strefa Zieleni, Warszawa; Fundacja Towarzystwo Ulepszania Świata, Białystok; Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Kraków; Fundacja WWF Polska, Warszawa; Fundacja Zielone Płuca Polski, Białystok; Fundacji Zdrowie i Życie, Bydgoszcz; Klub Ochrony Środowiska Śląska Opolskiego, Opole; Kobieteria - Stowarzyszenie Inicjatyw Kobięcych, Białystok; Krasnostawski Ruch Ekologiczny „VIDRIS”, Krasnostaw; Lokalna Grupa Działania „Brama na Bagna”, Zambrow; Lokalna Organizacja Turystyczna „Brama na Bagna”, Zawady; Lokalna Organizacja Turystyczna, Toruń; Lubelskie Towarzystwo Ornitologiczne, Lublin; Małopolskie Towarzystwo Ornitologiczne, Kraków; Mazowiecko-Świętokrzyskie Towarzystwo Ornitologiczne, Pionki; Natural Forest Foundation, Giżycko; Ochrony Herpetofauny „Tryton”, Warszawa; Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki; OIKOS Stowarzyszenie Ekologiczne Ziemi Nakielskiej, Nakło nad Notecią; Okręg Warmińsko – Mazurski LOP w Olsztynie; Partnerstwo Borów Niemodlińskich, Niemodlin; Podlaskie Stowarzyszenie Agroturystyczne, Sokółka; Polski Klub Ekologiczny Okręg Mazowiecki, Warszawa; Polski Klub Ekologiczny Okręg Środkowo-Wschodni, Lublin; Polski Klub Ekologiczny okręg Wschodnio-Pomorski, Gdańsk; Polski Klub Ekologiczny, Kraków; Polskie Stowarzyszenie Ochrony Jeży „Nasze Jeże”, Białystok; Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”, Wrocław; Porozumienie Rowerowe, Lublin; Prezydium Rady Organizacji Pozarządowych w Szczecinku; Przyrodników, Świebodzin; PTTK Oddział Lipno; PTTK Oddział Świecie; Społeczny Instytut Ekologiczny, Warszawa; Stowarzyszenie „EcoTerra”, Ruda Śląska; Stowarzyszenie „Eko - Edukacja”, Wrocław; Stowarzyszenie „Okolica”, Białystok; Stowarzyszenie „Zielone Mazowsze”, Warszawa; Stowarzyszenie „Cypel domki”, Nowa Sól; Stowarzyszenie „Ekolubelszczyzna”, Lublin; Stowarzyszenie „Nie Kopalni Odkrywkowej”, Gubin; Stowarzyszenie Alternatywnych Sportów Rekreacji i Turystyki „Integra”, Zawady; Stowarzyszenie Centrum Promocji Ekorozwoju, Poznań; Stowarzyszenie Eko-Inicjatywa, Kwidzyn; Stowarzyszenie Ekologiczne „Etna”, Oława; Stowarzyszenie Ekologiczne „Dla Ziemi”, Kamionka; Stowarzyszenie Ekologiczno-Społeczne „Zielona Swoboda”, Michów; Stowarzyszenie EKOSKOP, Rzeszów; Stowarzyszenie EKO-UNIA, Wrocław; Stowarzyszenie Fabrykancka, Łódź; Stowarzyszenie Forum Chociwelskie, Chociwel; Stowarzyszenie Integracji Społecznej Komunikacji SISKOM, Warszawa; Stowarzyszenie KEKS - „Kozłowska Ekologiczna Kuźnia Smaku”, Turówko 18, Turówko; Stowarzyszenie Kujawsko - Pomorskie Centrum Edukacji Ekologicznej, Bydgoszcz; Stowarzyszenie Kultury Alternatywnej Fala, Elk; Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Kraina Łęgów Odrzańskich”, Prochowice; Stowarzyszenie Łódzka Inicjatywa na rzecz Przyjaznego Transportu, Łódź; Stowarzyszenie Miasta Dla Rowerów, Wrocław; Stowarzyszenie Miłośników Czynnego Wypoczynku i Rekreacji „RUSAŁKA”, Weltyń; Stowarzyszenie na rzecz Edukacji Ekologicznej „Dolina Baryczy”, Milicz; Stowarzyszenie na rzecz Ekorozwoju „Agro-group”, Białystok; Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Społeczności Lokalnej „Serafin”, Lipno; Stowarzyszenie na rzecz Trwałego i Zrównoważonego Rozwoju Zielona Ziemia, Prószków; Stowarzyszenie na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, Wrocław; Stowarzyszenie Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”, Łódź; Stowarzyszenie Poleckie we Włodawie, Włodawa; Stowarzyszenie Pracownia na rzecz Wszystkich Istot, Bystra; Stowarzyszenie Przestrzeń Inicjatyw Twórczych Tektura, Lublin; Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Gubińskiej, Gubin; Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Lidzbarskiej, Lidzbark Warmiński; Stowarzyszenie Ptaki Polskie, Goniądz; Stowarzyszenie Rostoczańska Konna Straż Ochrony Przyrody im. 25 Pułku Ułanów Wielkopolskich, Lublin; Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Ziemia Kozłowska, Kozłowo; Stowarzyszenie Studentów Nauk Przyrodniczych, Lublin; Stowarzyszenie Tilia, Toruń; Stowarzyszenie Uroczysko, Supraśl; Stowarzyszenie Węgorapa-Gołdapa, Budry; Stowarzyszenie Zielona Szkoła, Łódź; Stowarzyszenie Zielony Białystok, Białystok; Towarzystwo dla Natury i Człowieka, 20-612 Lublin; Towarzystwo na rzecz Ziemi, Oświęcim; Towarzystwo Przyjaciół Słońska „Unitis Viribus”, Stońsk; Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”, Warszawa; Universal Ecology Specjalistyczna Spółdzielnia Socjalna, Białystok; Wrocławska Inicjatywa Rowerowa, Wrocław; Zakopiańska Fundacja Narodowa SKANSEN, Zakopane; Zamojskie Towarzystwo Przyrodnicze, Zamość; Związek Przyjaciół Pomorza, Gdańsk; Związek Stowarzyszeń „Polska Zielona Sieć”, Kraków.

ISBN: 978-83-61739-40-1

Warszawa - Kraków, wrzesień 2014  
Opracowanie: Patrycja Romanium  
Korekta i redakcja: Anna Krawczyk

Copyright © Polska Zielona Sieć 2014

Cytowanie oraz wykorzystanie danych empirycznych jest dozwolone za podaniem źródła.

Niniejsza publikacja została wydana na papierze ekologicznym Cyclus Print, wyprodukowanym w 100% z makulatury, bez użycia chloru ani innych szkodliwych chemikaliów wybielających, z dbałością o niskie zużycie wody.

skład i druk: Wydawnictwo MIP Proxima Corp, Kraków, wrzesień 2014

Nakład: 200 egz.

## Związek Stowarzyszeń **Polska Zielona Sieć**

jest ogólnopolską organizacją pożytku publicznego  
zrzeszającą organizacje ekologiczne działające w największych miastach Polski.

Naszym celem jest rozwój w zgodzie z naturą.  
Budujemy obywatelskie poparcie dla zrównoważonego rozwoju.

Tworzymy mechanizmy społecznej kontroli wydatkowania publicznych funduszy.  
Monitorujemy wydatkowanie funduszy europejskich pod kątem oddziaływania na środowisko i rozwój poszczególnych sektorów gospodarki - transportu, energetyki, gospodarki odpadami, gospodarki wodnej.

Promujemy odpowiedzialne zachowania konsumenckie poprzez zwiększenie wpływu konsumentów na jakość produktów oraz politykę globalnych korporacji.

Wspieramy zrównoważony rozwój krajów Globalnego Południa oraz społeczeństwo obywatelskie w Europie Wschodniej.

### **Aktywnie działamy dla Natury, Człowieka i Rozwoju.**

Główne programy Polskiej Zielonej Sieci to:

**Kampania Kupuj odpowiedzialnie!** [www.ekonsument.pl](http://www.ekonsument.pl)

**Akcja dla Globalnego Południa** [www.globalnepoludnie.pl](http://www.globalnepoludnie.pl)

**Program Dla klimatu** [www.dl klimatu.pl](http://www.dl klimatu.pl)

**Fundusze dla zrównoważonego rozwoju** [www.ekoprojekty.pl](http://www.ekoprojekty.pl)

**Zielone partnerstwo w Europie Wschodniej** [www.zielonasiec.pl](http://www.zielonasiec.pl)

Wiele z naszych działań opiera się na aktywności organizacji regionalnych, które wspierają inicjatywy obywatelskie na rzecz ochrony środowiska. Współpracujemy również z organizacjami krajowymi i międzynarodowymi.

Organizacje członkowskie PZS:

- Federacja Zielonych „Gaja” / Szczecin
- Fundacja Biblioteka Ekologiczna / Poznań
- Fundacja Ekorozwoju / Wrocław
- Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” / Łódź
- Społeczny Instytut Ekologiczny / Warszawa
- Stowarzyszenie „Ekoskop” / Rzeszów
- Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne Klub Gaja / Bielsko-Biała/Wilkowice
- Stowarzyszenie na rzecz Ekorozwoju „Agro-Group” / Białystok
- Stowarzyszenie Eko-Inicjatywa/ Kwidzyn
- Stowarzyszenie „Tilia”/ Toruń
- Towarzystwo dla Natury i Człowieka / Lublin

Polska Zielona Sieć jest członkiem międzynarodowych sieci NGOs:

CEE Bankwatch Network, SFTEAM, Clean Clothes Campaign.

jak również krajowych sieci organizacji pozarządowych:

OFOP, Grupy Zagranica, Koalicji Sprawiedliwego Handlu, Koalicji Klimatycznej, Koalicji Polskich POE na rzecz Funduszy UE oraz Koalicji Clean Clothes Polska.

Więcej informacji na: [www.zielonasiec.pl](http://www.zielonasiec.pl)



ul. Sławkowska 12, 31-014 Kraków

tel./fax: +48 12 431 28 08

e-mail: [info@zielonasiec.pl](mailto:info@zielonasiec.pl)

ISBN: 978-83-61739-40-1